

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра економічної політики, маркетингу та бізнес-аналітики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Тема: Кооперація як фактор сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації

обувача вищої освіти
того (магістерського)
ня II курсу, групи
ІРМЗ-24-1 спеціальності
«Економіка» освітньо-
професійної програми
«Економіка міста та
регіону»

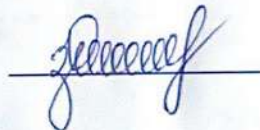
Скрипки В.В.

учбовий керівник

Теліщук М. М.,
к. е. н., доцент

рівник освітньо-
професійної програми

Скорик М.О.
к.е.н., доцент

Додано до захисту рішенням кафедри економічної політики, маркетингу та
бізнес-аналітики протокол від «12» 01 2026 № 4

відувач кафедри

Паянок Т.М.
к.е.н., доцент

Ірпінь 2026

реєстрація № 89

22. 01. 2026р.
(дата)

[підпис]
(підпис відповідальної особи)

результати перевірки до захисту 20.01.26.
(до захисту, на доопрацювання) (дата)

[підпис]
(підпис відповідальної особи)

результат захисту 85 5.02.2026р.
(оцінка) (дата)

(підпис)

члени комісії:

[підпис]
(підпис)

Охріменко Т. В.
(ініціали)

члени комісії:

[підпис]
(підпис)

Скорик М. О.
(ініціали)

[підпис]
(підпис)

Галюк Т. М.
(ініціали)

[підпис]
(підпис)

Горьва Т. Б.
(ініціали)

Бланк оцінювання кваліфікаційної роботи

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, ПІБ
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
Зміст кваліфікаційної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, ясність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	24		Результат
Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	8		А.М. Дімар
Зчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5	4		Дімар
Рецензент	від 0 до 5	4		Дімар
СУМА БАЛІВ	від 0 до 50	40		

ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 10	10		
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	20		
4. Апробація	від 0 до 10	10		
СУМА БАЛІВ	від 0 до 50	45		
ВІСЬОТКОВА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	85		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ А ШКАЛИ

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
85	B	4	5.02.26	Дімар

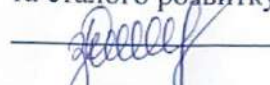
Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	D	3 (задовільно)
50-59	E	
40-49	EX	2 (незадовільно)

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

факультет податкової справи, обліку та аудиту
кафедра економічної політики та сталого розвитку
спеціальність 051 «Економіка»
світньо-професійна програма «Економіка міста та регіону»

Затверджую

Завідувач кафедри економічної політики
та сталого розвитку

 М.О. Скорик

**Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти**

Скрипці Вікторії Володимирівній

1. Тема кваліфікаційної роботи Кооперація як фактор сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації
затверджена наказом ректора від 02.12.2024р. № 1798

2. Строк здачі закінченої роботи 09.01.2025

3. Цільова установка обґрунтувати та розробити практичні рекомендації щодо використання механізмів кооперації як інструменту сталого розвитку громад в умовах децентралізації.

Мета роботи теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо використання механізмів кооперації як інструменту сталого розвитку громад в умовах децентралізації.

Об'єктом є сукупність економічних зв'язків та взаємодій, що формуються між приватними домогосподарствами, бізнес-структурами та інститутами публічної влади у процесі розбудови кооперативної моделі життєдіяльності територіальних громад.

Предмет дослідження теоретико-методологічні положення та прикладні механізми оцінювання і стимулювання впливу коопераційних процесів на забезпечення збалансованого (сталого) розвитку територій в умовах реформи децентралізації.

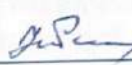
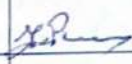
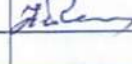
4. Вихідні дані до роботи результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, дані офіційної статистики, законодавчі акти, інтернет ресурси.

Перелік графічного матеріалу 8 таблиць, 7 рисунків

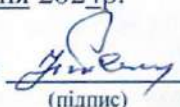
5. Зміст кваліфікаційної роботи: концептуальні підходи до визначення взаємозв'язку між кооперацією та сталим розвитком територіальних громад; декомпозиція складників та етапів розгортання кооперативної взаємодії громад на різних ієрархічних рівнях; методологічні засади оцінювання впливу соціально-економічних чинників на добровільне об'єднання територіальних громад у процесі децентралізації; значення сільськогосподарських кооперативів у формуванні сталого розвитку територіальних громад; соціально-економічні чинники як основа зростання результативності коопераційних процесів у

риторіальних громадах; методичні засади оцінювання впливу аграрних оперативів на сталий розвиток територіальних громад; стратегічні вектори забезпечення сталого розвитку громад в умовах міжмуніципальної кооперації.

5. Календарний план виконання роботи

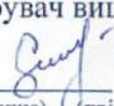
№ /п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1.	Вибір теми, вивчення літературних джерел і складання плану роботи	До 23.10.2024	
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання керівнику	до 15.04.25	
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання керівнику	до 28.06.25	
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання керівнику	до 25.11.25	
5.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	до 11.01.26	
6.	Перевірка на плагіат та отримання відгуку керівника роботи	до 20.01.26	
7.	Попередній захист	22.01.26	
8.	Допуск роботи зав. кафедрою до захисту	24.01.26	
9.	Захист роботи	5.02.26	

7. Дата видачі завдання «23» жовтня 2024р.

8. Керівник кваліфікаційної роботи (підпис) Григорукска М.М. (прізвище, ініціали)

9. Керівник освітньо-професійної програми (підпис) Скортен М.О. (прізвище, ініціали)

10. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти

 (підпис) Скортен В.В. (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Кооперація як фактор сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій щодо використання механізмів кооперації як інструменту сталого розвитку громад в умовах децентралізації.

Завдання: розкрити теоретико-методологічне підґрунтя взаємозалежності процесів кооперації та сталого поступу місцевих громад; здійснити багаторівневу композицію етапів та структурних елементів партнерської взаємодії суб'єктів урядування; дослідити методичний інструментарій аналізу впливу спільно-економічних факторів на динаміку консолідації громад в умовах децентралізаційних реформ; визначити роль і місце сільськогосподарської кооперації у забезпеченні життєздатності та екологічної стабільності територій; обґрунтувати значущість соціально-економічних детермінант як базису для підвищення продуктивності коопераційних зв'язків; розробити алгоритм діювання результативності функціонування агрокооперативів у контексті їхнього внеску в гармонійний розвиток громад; сформулювати стратегічні пріоритети та практичні заходи щодо інтенсифікації економічної синергії між територіальними громадами.

Об'єктом дослідження є сукупність економічних зв'язків та взаємодій, що формуються між приватними домогосподарствами, бізнес-структурами та інститутами публічної влади у процесі розбудови кооперативної моделі життєдіяльності територіальних громад.

Предметом дослідження виступають теоретико-методологічні положення та прикладні механізми оцінювання і стимулювання впливу коопераційних процесів на забезпечення збалансованого (сталого) розвитку територій в умовах реформи децентралізації.

За результатами дослідження сформульовані висновки та пропозиції щодо використання механізмів кооперації як інструменту сталого розвитку громад в умовах децентралізації.

Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, загальним обсягом 9 сторінок основного тексту, а також 8 таблиць, 7 рисунків, списку використаних джерел з 69 найменувань та вісім додатків.

Ключові слова: кооперація, сталий розвиток, децентралізація, територіальні громади, агрокооперативи.

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2024/2026 н.р.

Рік захисту роботи 2026 р.

ANNOTATION

Cooperation as a factor of sustainable development of territorial communities in the context of decentralization

The purpose of the study is to provide a theoretical substantiation and develop practical recommendations for using cooperation mechanisms as a tool for the sustainable development of communities under decentralization.

Objectives: to reveal the theoretical and methodological foundations of the interdependence between cooperation processes and the sustainable advancement of territorial communities; to carry out a multilevel decomposition of the stages and structural elements of partnership interaction among local self-government actors; to examine the methodological toolkit for analyzing the impact of socio-economic factors on the dynamics of community consolidation in the context of decentralization reforms; to determine the role and place of agricultural cooperation in ensuring the viability and environmental sustainability of territories; to substantiate the significance of socio-economic determinants as a basis for increasing the productivity of cooperative packages; to develop an algorithm for assessing the performance of agricultural cooperatives in terms of their contribution to the harmonious development of communities; and to formulate strategic guidelines and practical measures to intensify economic synergy among territorial communities.

The object of the study is the set of economic ties and interactions formed among private households, business entities, and public authorities in the process of building a cooperative model of territorial community livelihoods.

The subject of the study comprises the theoretical and methodological provisions and applied mechanisms for assessing and stimulating the impact of cooperative processes on ensuring balanced (sustainable) territorial development in the context of decentralization reform.

Based on the results of the study, conclusions and proposals were formulated regarding the use of cooperation mechanisms as a tool for sustainable community development under decentralization.

The paper consists of an introduction, three chapters, and conclusions, with a total of 59 pages of main text, as well as 8 tables, 7 figures, a list of references comprising 69 sources, and eight appendices.

Keywords: cooperation, sustainable development, decentralization, territorial communities, agricultural cooperatives.

The year of performance of the qualification work is 2024/2026.

The year of job protection is 2026.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОДІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЗА УМОВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	11
1.1 Концептуальні підходи до визначення взаємозв'язку між кооперацією та сталим розвитком територіальних громад.....	11
1.2 Декомпозиція складників та етапів розгортання кооперативної взаємодії громад на різних ієрархічних рівнях.....	18
1.3 Методологічні засади оцінювання впливу соціально-економічних чинників на добровільне об'єднання територіальних громад у процесі децентралізації.....	24
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВНУТРІШНЬОМУНІЦИПАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	31
2.1 Значення сільськогосподарських кооперативів у формуванні сталого розвитку територіальних громад.....	31
2.2 Соціально-економічні чинники як основа зростання результативності коопераційних процесів у територіальних громадах.....	35
2.3 Методичні засади оцінювання впливу аграрних кооперативів на сталий розвиток територіальних громад.....	41
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД В УМОВАХ МІЖМУНІЦИПАЛЬНОЇ КООПЕРАЦІЇ.....	49
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60
ДОДАТКИ	

ВСТУП

В умовах сучасних трансформацій вітчизняного соціуму пріоритетним вектором державної політики залишається інтеграція України до європейського простору. Згідно з положеннями Угоди про асоціацію з ЄС, ключовим зобов'язанням нашої країни є впровадження моделі сталого розвитку, що потребує проведення комплексних структурних перетворень, покращення бізнес-клімату та налагодження конструктивного діалогу між громадами, державою та приватним сектором. Ефективне місцеве самоврядування стає фундаментом не лише для локального економічного піднесення, а й для зміцнення національної безпеки та державного суверенітету. Саме це зумовило масштабну реформацію територіального устрою та владних повноважень. Результатом децентралізації (2014–2020 рр.) стало формування спроможних громад та апробація нових форматів співпраці. Фінансовим підтвердженням успіху реформи є зростання частки власних надходжень місцевих бюджетів у ВВП на 1,8% паралельно з суттєвим зниженням їхньої дотаційності (частка трансфертів скоротилася на 26,3%).

Незважаючи на прогрес, значні відмінності у соціально-економічному стані та фінансовій автономії громад актуалізують пошук альтернативних способів покращення якості життя населення. Окрім нарощення доходів, важливою ціллю є згуртування мешканців у процесі спільної діяльності. Координація кроків у спільних проєктах актуалізує впровадження інструментів кооперації, що здатні зробити громади більш конкурентоспроможними. Це зумовлює доцільність детального вивчення різнорівневих форм взаємодії, що виникають у процесі забезпечення сталого поступу територій.

Фундамент дослідження природи кооперації, механізмів муніципального партнерства та стратегій сталого розвитку територій сформовано у працях іноземних науковців, таких як Д. Адамс, Т. Бауенс, Г. Бел, Р. Коуз, М.Е. Уорнер та інші. Питання децентралізації та внутрішньої взаємодії громад також широко

висвітлені у вітчизняному науковому дискурсі, зокрема в роботах Т.А. Васильєвої, В.В. Зіновчука, А.Я. Кузнецової, Л.Г. Мельника, Ю.М. Петрушенка та колег.

Попри значний доробок, глибшого вивчення потребують питання ролі кооперації та агросектору в парадигмі сталого розвитку, а також структура коопераційних зв'язків у громадах. Залишається малодослідженим вплив міжмуніципального партнерства на фінансову самодостатність територій. Зазначені аспекти визначили актуальність, об'єкт та завдання цієї роботи.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій щодо використання механізмів кооперації як інструменту сталого розвитку громад в умовах децентралізації.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- розкрити теоретико-методологічне підґрунтя взаємозалежності процесів кооперації та сталого поступу місцевих громад;
- здійснити багаторівневу декомпозицію етапів та структурних елементів партнерської взаємодії суб'єктів самоврядування;
- дослідити методичний інструментарій аналізу впливу суспільно-економічних факторів на динаміку консолідації громад в умовах децентралізаційних реформ;
- визначити роль і місце сільськогосподарської кооперації у забезпеченні життєздатності та екологічної стабільності територій;
- обґрунтувати значущість соціально-економічних детермінант як базису для підвищення продуктивності коопераційних зв'язків;
- розробити алгоритм оцінювання результативності функціонування агрокооперативів у контексті їхнього внеску в гармонійний розвиток громад;
- сформулювати стратегічні орієнтири та практичні заходи щодо інтенсифікації економічної синергії між територіальними громадами.

Об'єктом дослідження є сукупність економічних зв'язків та взаємодій, що формуються між приватними домогосподарствами, бізнес-структурами та

інститутами публічної влади у процесі розбудови кооперативної моделі життєдіяльності територіальних громад.

Предметом дослідження виступають теоретико-методологічні положення та прикладні механізми оцінювання і стимулювання впливу коопераційних процесів на забезпечення збалансованого (сталого) розвитку територій в умовах реформи децентралізації.

Методологічний фундамент дослідження базується на ключових положеннях сучасної економічної теорії, концепції сталого розвитку територій та принципах муніципального управління в умовах децентралізації, а також на наукових доробках щодо ефективності агрокооперації та міжмуніципального партнерства. Для розв'язання поставлених завдань застосовано системний підхід та комплекс методів, зокрема: логічне узагальнення та наукову абстракцію для уточнення понятійно-категоріального апарату, аналіз і синтез при вивченні складників кооперативних відносин, індукцію та дедукцію для виявлення галузевих закономірностей, а також метод структурної декомпозиції для деталізації етапів розгортання взаємодії громад на різних ієрархічних рівнях.

Інформаційну основу дослідження становлять нормативно-правові акти України (закони, укази Президента, постанови КМУ), офіційні статистичні й аналітичні звіти Світового банку, Держстату та профільних міністерств, а також експертні матеріали програм «U-LEAD з Європою», SKL International та праці фахівців у сфері муніципального розвитку.

Наукова новизна роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій щодо використання механізмів кооперації як інструменту сталого розвитку громад в умовах децентралізації.

Практичне значення роботи полягає у можливості впровадження запропонованих рекомендацій та методичних підходів у діяльність органів місцевого самоврядування для підвищення їхньої фінансової спроможності та соціальної згуртованості.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, загальним обсягом 59 сторінок основного тексту, а також 8

таблиць, 7 рисунків, списку використаних джерел з 69 найменувань та вісім додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОДІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЗА УМОВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

1.1 Концептуальні підходи до визначення взаємозв'язку між кооперацією та сталим розвитком територіальних громад

Обраний Україною європейський вектор розвитку зумовив необхідність імплементації принципів сталого розвитку, що знайшло відображення у державних стратегічних документах через впровадження системних реформ. Ключове місце серед них посідає децентралізація влади, спрямована на перехід від централізованого управління до формування спроможного місцевого самоврядування та ефективної територіальної організації. У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження механізмів забезпечення сталого розвитку територіальних громад як фундаментальної основи оновленої державної системи.

Парадигма сталого розвитку наразі є домінуючою ідеологією ХХІ століття, оскільки забезпечує комплексний погляд на цивілізаційний поступ, на відміну від фрагментарних економічних теорій минулого. Фундаментальне визначення сталого розвитку як моделі, що задовольняє потреби нинішніх поколінь без шкоди для майбутніх, було закріплено на конференції ООН у 1992 р. [1]. Концепція базується на триєдиній системі: економічному зростанні, соціальній справедливості та екологічній безпеці. З 2000-го року цей підхід став основою глобальних стратегій ООН, трансформувавшись у 2015 році в «Порядок денний до 2030 року», що містить 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР). Україна адаптувала ці глобальні орієнтири до національних реалій, визначивши 86 завдань та 172 показники для моніторингу прогресу [2]. Взаємозв'язок ЦСР із трансформаціями громадянського суспільства та енергосистем залишається предметом активних наукових дискусій [3].

Фундаментальним документом ООН, що визначив локальний рівень пріоритетом глобальної стратегії людства, став «Порядок денний на XXI століття» [4]. У межах ініціатив UN-HABITAT окрема увага приділяється посиленню децентралізації та розвитку партнерства між територіальними одиницями як ключових факторів сталого поступу [5]. В Україні ці глобальні орієнтири імplementовані в Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 рр., яка базується на культурі партнерства та ефективному використанні внутрішнього потенціалу територій [6]. Стратегічними пріоритетами визначено розвиток сільських територій та міжрегіональну кооперацію, що підтверджує значущість різних форм співробітництва для зміцнення конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку громад.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що саме кооперація виступає дієвим чинником мобілізації управлінських ресурсів і громадськості, сприяючи сталому розвитку територій. Зокрема, К. Ратнер доводить, що кооперативні принципи не лише оптимізують витрати часу та ресурсів, а й посилюють демократизацію суспільства через надання повноважень усім учасникам взаємодії [7]. Еволюція соціально-економічної природи кооперації (табл. 1.1) демонструє її трансформацію від найпростішого об'єднання індивідуальних зусиль до складних інтеграційних моделей між суб'єктами сучасної економіки. У науковому дискурсі кооперація розглядається як інституційне ядро, що забезпечує появу нових соціальних суб'єктів у просторово-часовому вимірі. При цьому територіальна громада виступає фундаментальним середовищем для розвитку таких процесів [8], а саму кооперацію доцільно трактувати у двох аспектах: як динамічний процес узгодження спільних дій та як систему конкретних організаційно-правових форм — кооперативів [9].

Стрельник С. О. розглядає «територіальну кооперацію» як інструмент міжрегіональної взаємодії, що охоплює формування партнерських мереж та обмін кращими практиками між органами влади на місцевому та регіональному рівнях [10].

Таблиця 1.1.

Підходи до визначення поняття «кооперація»

Автор	Підходи до визначення поняття «кооперація»
Економічна енциклопедія [11]	Кооперація (лат. cooperatio – співробітництво) розглядається як добровільне об'єднання власності, праці для досягнення спільних цілей у найрізноманітніших сферах господарської діяльності.
Л. Горкіна [12]	Кооперація як невід'ємна складова модернізації суспільства в результаті лібералізації економіки.
Є.В. Манжула [13]	Кооперація як демократична інституція, яка враховує національні традиції та особливості суспільства, є аполітичною, а також такою, що орієнтується на задоволення простих людей, виступає природним союзником та однією з головних підвалин демократичних процесів в Україні.
Є. Онацький [14]	Кооперація – співробітництво, а спеціально в господарському житті – спілкування споживачів для перероблення дорожнечі життя шляхом усунення торговельних посередників.
М. І. Туган-Барановський [15]	Вивчав соціальні основи кооперації. Визначав кооператив як господарське підприємство декількох добровільно об'єднаних осіб, яке має за мету не одержання найбільшого прибутку на вкладений капітал, а збільшення, завдяки спільному веденню господарства, трудового доходу своїх членів або зменшення їхніх витрат на споживчі потреби.
Закон України «Про кооперацію» [16]	Кооперація - система кооперативних організацій, створених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів.

Джерело: створено автором

Стрельник С. О. трактує територіальну кооперацію як форму міжрегіонального співробітництва, що охоплює налагодження партнерських мереж і обмін управлінським досвідом між органами місцевої та регіональної влади. У межах даного дослідження кооперація розглядається не лише як інструмент підвищення ефективності господарських структур, створених на засадах об'єднання ресурсів, а й як механізм взаємодії територіальних громад.

Кооперація є важливою складовою модернізації суспільства в умовах економічної лібералізації та водночас виступає демократичною інституцією, орієнтованою на задоволення соціально-економічних потреб населення з урахуванням національних традицій. У наукових джерелах кооперація визначається як система добровільного співробітництва, спрямована на задоволення економічних і соціальних інтересів її учасників, зокрема через зниження витрат або зростання трудових доходів.

Класичні підходи до теорії кооперації, сформовані Р. Оуеном та М. І. Туган-Барановським, підкреслюють її соціальну спрямованість і роль у формуванні спільнот, заснованих на колективній взаємодії. Відповідно до законодавства України, кооперація покликана сприяти сталому та демократичному розвитку суспільства.

Світова практика засвідчує, що економічна кооперація є ефективним інструментом активізації підприємницької діяльності, розвитку інфраструктури та формування спроможних територіальних громад. Водночас аналіз наукових джерел виявляє недостатню теоретичну розробленість взаємозв'язку між кооперацією та сталим розвитком територіальних громад, що зумовлює необхідність його подальшого дослідження з використанням сучасних бібліометричних інструментів.

Алгоритм аналізу взаємозв'язку між кооперацією та сталим розвитком територіальних громад (ТГ) складається з таких кроків:

1. Декомпозиція складових: До традиційної тріади сталого розвитку (економічна, екологічна, соціальна) додано фінансову складову, оскільки вона є визначальною для спроможності місцевого самоврядування.

2. Формування бази даних: Для аналізу відібрано англomовні статті з бази Scopus за період 1990–2020 рр. Пошук здійснювався за комбінаціями ключових слів, що поєднують поняття «місцева громада», «кооперація» та «сталий розвиток» у розрізі чотирьох визначених складових.

3. Візуалізація та мережевий аналіз: Опрацювання даних проводилося за допомогою програми VOSviewer. Цей інструмент дозволяє побудувати карти бібліометричних зв'язків на основі матриці збігів для виявлення ключових наукових трендів.

За результатами со-occurrence-аналізу встановлено щільні взаємозв'язки між ключовими категоріями дослідження, зокрема детермінантами сталого розвитку, концепцією сталого розвитку та місцевими громадами. Узагальнені результати бібліометричного аналізу, виконаного на основі публікацій бази Scopus із застосуванням VOSviewer, подано на рисунках 1.1–1.4.

У процесі аналізу сформовано чотири мапи взаємозв'язків понять «сталий розвиток» і «місцева громада» зі складовими сталого розвитку, що дало змогу ідентифікувати тематичні кластери наукових досліджень, візуалізовані різними кольорами. Встановлено, що поняття «кооперація» присутнє у взаємозв'язках за всіма ключовими детермінантами сталого розвитку.

Зокрема, мапа, представлена на рисунку 1.1, демонструє взаємозв'язок екологічної складової сталого розвитку з поняттями «кооперація» та «міжнародна кооперація».

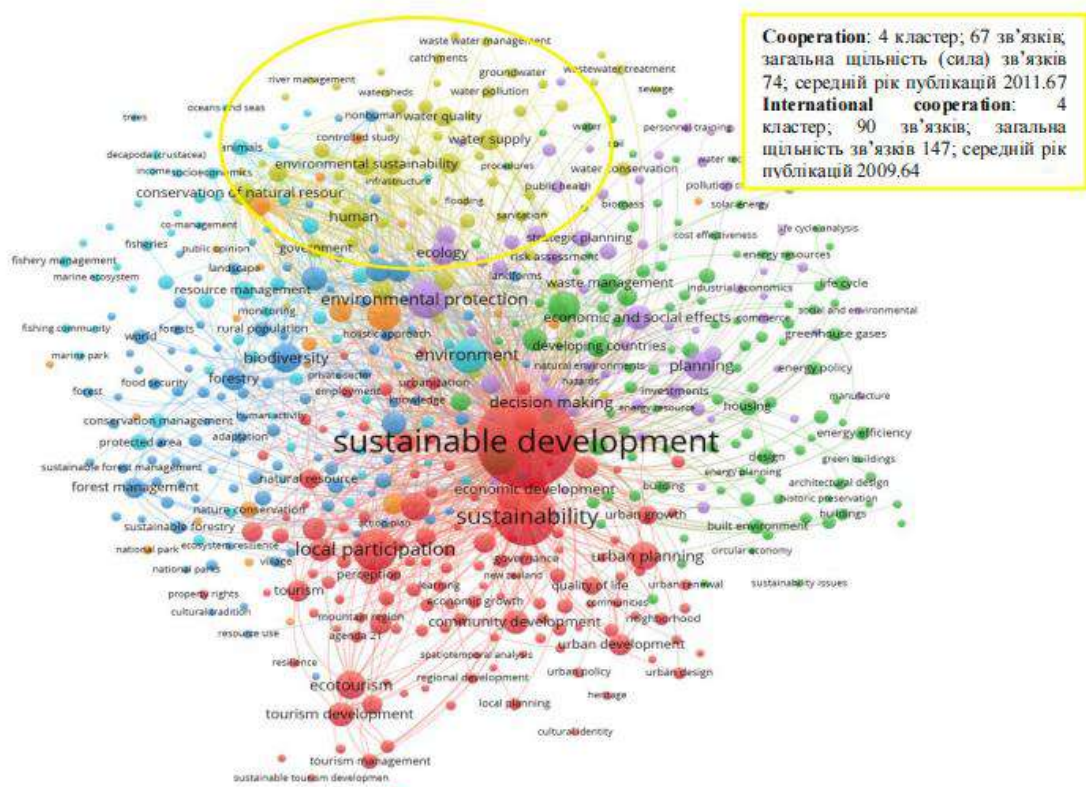

Рис. 1.1. Структура наукового дискурсу за ключовим запитом "local community", "environment" та "sustainable" [17]

Рисунок 1.2 демонструє бібліометричну мережу, що відображає кореляцію між економічним аспектом сталого розвитку та життєдіяльністю місцевих громад. Аналіз підтверджує стійкий науковий зв'язок цих категорій із поняттям «кооперація».

На рисунку 1.3 відображено результати мережевого аналізу, що підтверджують зв'язок між соціальним вектором сталого розвитку та життєдіяльністю громад. Характерною рисою цього сегмента є виражена кореляція з категорією «міжнародна кооперація».

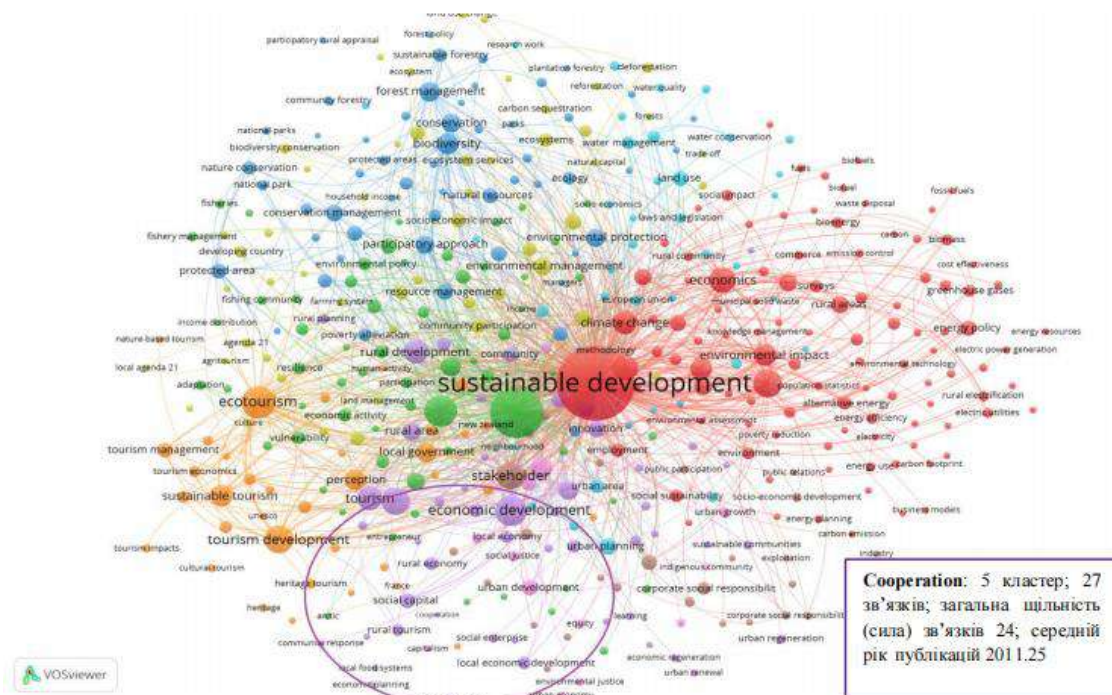

Рис. 1.2. Аналіз публікацій за ключовими словами local community AND economic AND sustainable [17]

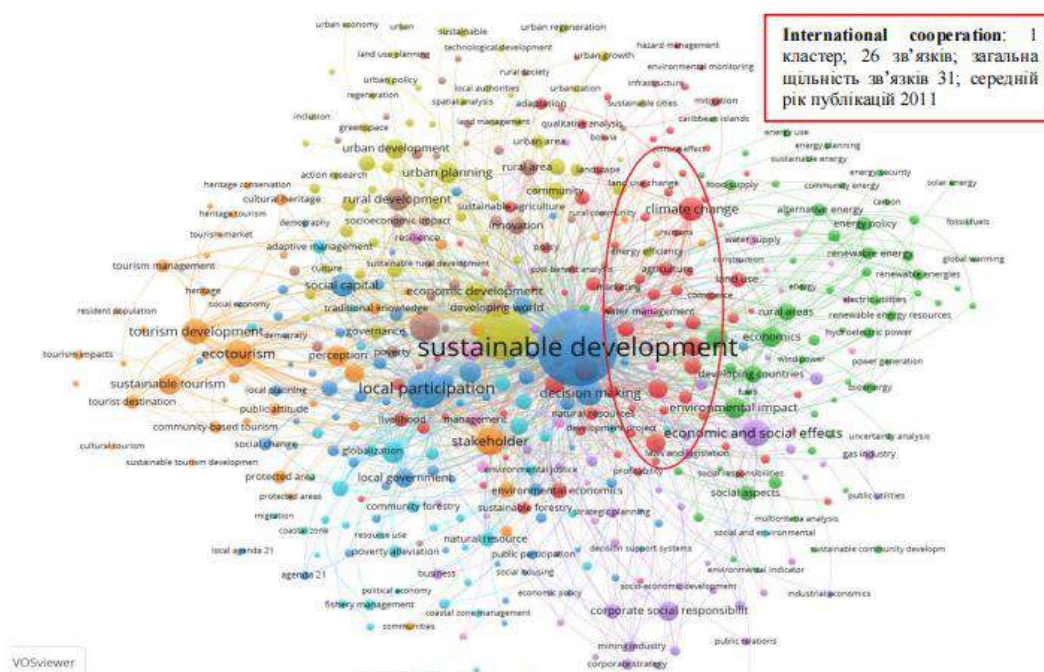

Рис. 1.3. Аналіз публікацій за ключовими словами local community AND social AND sustainable [17]

На рисунку 1.5 представлена візуалізація бібліометричних зв'язків фінансової детермінанти сталого розвитку в контексті місцевих громад. Аналіз виявив чітку кореляцію цих категорій із інструментами кооперації.

Кластер 5: Інвестиції, інновації та розвиток приватного сектору в умовах децентралізації.

Кластер 6: Громадянське суспільство, державно-приватне партнерство та стратегічне врядування.

Кластер 7: Проєктний менеджмент, охорона здоров'я та управління водними ресурсами.

Найбільшу інтеграційну роль відіграють 3-й та 6-й кластери, оскільки їхні компоненти (місцеве врядування та стратегічне планування) є фундаментом для реалізації програм розвитку громад та ОТГ.

Підсумовуючи, зазначимо, що економічні аспекти кооперації є домінантними в межах обраної тематики та демонструють найвищу кореляцію з іншими категоріями. Попри наявність семи векторів дослідження, ключовим залишається визначення впливу кооперації на сталий розвиток територій. Особливу наукову вагу мають питання трансформації кооперативного й приватного секторів в умовах децентралізації, а також фінансово-економічні важелі зміцнення громад.

1.2 Декомпозиція складників та етапів розгортання кооперативної взаємодії громад на різних ієрархічних рівнях

Результати бібліометричного аналізу підтверджують необхідність комплексного підходу до вивчення кооперації на різних рівнях територіальної громади, спираючись на засади нової інституційної економіки. Фундаментальна праця Р. Коуза «Природа фірми» пояснює створення партнерств прагненням мінімізувати трансакційні витрати (пошук інформації, ведення переговорів, контроль контрактів), тоді як Т. Бауенс деталізує цей підхід, обґрунтовуючи

ефективність кооперативів на індивідуальному рівні (подолання опортунізму), внутрішньоорганізаційному (оптимізація прийняття рішень) та рівні фірми. Таким чином, кооперація в межах сталого розвитку постає як раціональний механізм зниження витрат координації та підвищення соціально-економічної стійкості громади.

Дослідження кооперації в контексті теорії ефекту масштабу підтверджують ефективність міжмуніципального співробітництва для зниження витрат на місцеві послуги. Як зазначають Г. Бел та М. Уорнер, консолідація муніципалітетів дозволяє зменшити собівартість послуг (зокрема у сферах водопостачання та утилізації відходів), зберігаючи при цьому управлінську автономію громад. Емпіричний аналіз доводить, що найбільшу вигоду від такої співпраці отримують саме малі муніципалітети, оскільки агрегування послуг дозволяє їм найшвидше досягти оптимальної вартості їх надання.

Отже, міжмуніципальне співробітництво (ММС) виступає дієвим інструментом оптимізації адміністративно-організаційних одиниць.

Г. Лінц, спираючись на дискурсивний інституціоналізм, обґрунтовує дворівневу модель управління екологічними та регіональними проєктами сталого розвитку [18]:

- Нижній рівень: галузева координація всередині окремих муніципалітетів.
- Вищий рівень: міжмуніципальна співпраця через представників громад, що забезпечує інтеграцію міжгалузевого та міжтериторіального вимірів. Ефективне ММС дозволяє узгодити екологічну та економічну політики для досягнення спільних цілей сталого розвитку [18].

Досліджуючи природу кооперації, Б. Хілленбранд та В. Г. Біманс доводять нерозривний зв'язок між її внутрішньою (між підрозділами) та зовнішньою (між організаціями) формами. Вони виділяють три причини цього взаємозв'язку: єдність норм у системі, роль внутрішньої кооперації у поширенні знань, отриманих ззовні, та її функцію як механізму координації зовнішніх зв'язків [19]. Своєю чергою, Дж. Кохан класифікує кооперацію за рівнями: від

внутрішньодомогосподарської до загальногромадської [20], що зазвичай структурується у вертикальні та горизонтальні ланцюги поставок [21].

Після з'ясування економічної суті та ієрархії кооперативних зв'язків доцільно проаналізувати практичний досвід застосування теорії кооперації в управлінні адміністративно-територіальними одиницями.

Концепція внутрішньомуніципальної співпраці сформувалася в Скандинавських країнах як наслідок реформ із децентралізації та укрупнення громад [22]. Сьогодні децентралізація є ключовою парадигмою місцевого розвитку, що делегує громадам повноваження щодо самостійного управління територіями.

В умовах урбанізації та консолідації територіальних одиниць органи влади шукають нові формати комунікації з населенням для підвищення конкурентоспроможності територій. Зокрема, Д. Остаайєн розглядає внутрішньомуніципальну децентралізацію як стратегію зміцнення зв'язків між владою та мешканцями через поєднання партисипативних і репрезентативних механізмів прийняття рішень [23].

Дослідження суміжного самоврядування також підтверджують важливість міжгромадських відносин. Наприклад, Д. Адамс виявив пряму кореляцію між проактивністю сусідніх муніципалітетів та рівнем залученості громадян, їхньою довірою до влади та готовністю інвестувати у покращення якості життя [24].

В. Ламек трактує внутрішньомуніципальну децентралізацію як синтез децентралізації та демократизації, спрямований на зміцнення зв'язків між владою та мешканцями через оптимізацію локального прийняття рішень. Рівень такої децентралізації оцінюється за ступенем локалізації послуг та якістю залучення громадськості, хоча ключовим викликом залишається фінансова спроможність територій [22].

У. Деверс-Каноглу розширює це поняття, визначаючи внутрішньомуніципальну співпрацю як взаємодію бізнесу, науковців та громадських груп у межах одного муніципалітету, тоді як міжмуніципальне співробітництво — як партнерство між різними громадами та їхніми суб'єктами.

Автор зазначає, що малі громади часто є менш ефективними, і наголошує на важливості територіальної доступності влади [25], що цілком корелює з українською концепцією формування спроможних ОТГ.

Розвиток міжмуніципального та внутрішнього партнерства активізує взаємодію ключових стейкхолдерів на місцях. Якщо внутрішньомуніципальна співпраця базується на однорідному середовищі громади, то міжмуніципальна кооперація поєднує різні організаційні та культурні досвіди [25].

В Україні внутрішня кооперація має значний потенціал як стійка форма партисипації (через громадські слухання та бюджет участі), що підтверджується готовністю громадян долучатися до управління та фінансування місцевих ініціатив. Розвиток цього інституту є фундаментом успішної децентралізації.

Вітчизняні науковці (Б. Буркинський, О. Лайко, В. Талпа) розглядають економічне співробітництво громад не лише як інструмент зміцнення їхньої спроможності після об'єднання, а й як ефективну альтернативу самому процесу злиття територіальних одиниць [26].

Сірик З.С. розглядає горизонтальну співпрацю територіальних громад (ТГ) крізь призму управлінського циклу: планування, організації, мотивації та контролю [27]. В.В. Толканов акцентує на фінансово-інституційних аспектах міжмуніципального співробітництва як інноваційного інструменту сталого зростання та пріоритету децентралізації в Україні [28].

Лозинська Т.М. та Аранчій Г.А. вказують на недостатню активність використання законодавчо закріплених форм співпраці, таких як спільні проекти, заклади чи комунальні підприємства. Саме ці механізми дозволяють громадам нарощувати виробничий потенціал і оптимізувати бюджетні витрати [29]. Завдяки кооперації та спеціалізації громади з різним вихідним рівнем розвитку трансформуються у стійкі територіально-господарські комплекси.

Проте аналіз показує відсутність цілісного методичного підходу до вивчення внутрішніх і зовнішніх процесів кооперації. Вітчизняні автори часто розмежовують агрокооперацію та співробітництво муніципалітетів, тоді як іноземні дослідники, попри комплексність, зазвичай не враховують роль

локальних кооперативних підприємств у структурі громади. Отже, виникає потреба в інтеграції цих рівнів для формування єдиної стратегії розвитку ТГ.

На основі результатів бібліометричного аналізу та критичного огляду праць вітчизняних і зарубіжних учених, розроблено концептуальну модель кооперації в територіальних громадах (ТГ). Вона базується на комплексному підході, що охоплює різні суб'єктні рівні та представлений у формі логіко-структурної схеми (Додаток Б).

У межах дослідження пропонуються два основні рівні організаційно-кооперативних відносин залежно від їхньої спрямованості:

1. Внутрішньомуніципальна кооперація — взаємодія суб'єктів усередині громади.
2. Міжмуніципальна кооперація, що реалізується через:
 - Макрорівень: міжнародне економічне співробітництво в межах регіональних проектів.
 - Локальний рівень: безпосередня горизонтальна співпраця між територіальними громадами.

Внутрішньомуніципальна кооперація структурується за двома рівнями: внутрішньоорганізаційним, що базується на підходах Д. Адамса [24] і охоплює взаємодію рад та населення у процесі добровільного об'єднання громад як фундамент спільного прийняття рішень, та мікрорівнем, де класичні форми кооперативних відносин реалізуються у виробничо-господарському середовищі, зокрема через діяльність сільськогосподарських кооперативів.

Розвиток кооперації за участю домогосподарств і фермерських господарств забезпечує раціональне використання ресурсів, зростання доходів, розподіл ризиків та мінімізацію трансакційних витрат. Синергія внутрішньої та зовнішньої кооперації дозволяє органам місцевого самоврядування ефективніше залучати партнерів, впроваджувати стандарти управління та координувати зовнішні зв'язки.

Попри результати децентралізації, багато територіальних громад стикаються з проблемою надання капіталомістких послуг (водопостачання,

утилізація відходів, ремонт доріг) через дефіцит ресурсів. У таких умовах активізація міжмуніципального співробітництва (Додаток В) стає ключовим інструментом забезпечення економічної ефективності та спроможності громад.

Міжмуніципальне співробітництво (ММС) виступає дієвим інструментом розбудови локального партнерства та залучення стейкхолдерів (бізнесу, науковців, громадськості) до формування ефективної державної політики. Консолідація зусиль дозволяє територіям інтегруватися у спільні економічні ланцюги та нівелювати проблему неоптимального розміру адміністративних одиниць.

Поряд із внутрішнім ММС, стратегічне значення для сталого розвитку громад має міжнародна співпраця, що реалізується через транскордонні проєкти (наприклад, з Польщею чи Румунією) та донорські програми. Участь у таких ініціативах, як «U-LEAD з Європою», «Мери за економічне зростання» (M4EG), а також проєкти від USAID та Світового банку, забезпечує громадам доступ до ресурсів та кращих практик управління для вирішення спільних із сусідами проблем.

Для стимулювання громадянської активності в українських громадах донорська спільнота впроваджує інструменти партисипації, такі як підтримка НГО, громадських комітетів та проведення слухань. Хоча ключовим розпорядником коштів є профільне міністерство, чимало ініціатив реалізуються безпосередньо в громадах: проєкт «Партнерство для розвитку міст» (Канада) зміцнює бізнес-середовище, «U-LEAD з Європою» (ЄС) модернізує ЦНАП та якість послуг, а проєкт «DOBRE» (США) допомагає ефективно управляти ресурсами. Програми від Швеції та Швейцарії зосереджені на прозорій взаємодії влади з бізнесом і розробці дорожніх карт розвитку територій. Паралельно розвивається внутрішньомуніципальна кооперація, види, суб'єкти та принципи якої систематизовано в додатку Г. На цьому рівні агрофірми та фермерські господарства через об'єднання ресурсів мінімізують трансакційні витрати, розподіляють ризики та отримують доступ до нових ринків збуту. У такому контексті сільськогосподарська кооперація постає як цілісна система, що не лише

захищає інтереси своїх учасників, а й забезпечує сталий розвиток і спроможність усієї територіальної громади [30].

У результаті дослідження теоретично обґрунтовано концептуальну модель кооперації в територіальній громаді, що передбачає системну взаємодію на всіх рівнях: від органів самоврядування до підприємств і домогосподарств. Така модель дозволяє інтенсифікувати економічний розвиток шляхом раціонального використання внутрішніх ресурсів. Кооперація стає інструментом підвищення спроможності громад, що забезпечує якісне надання послуг, реалізацію інфраструктурних проєктів, залучення інвестицій та покращення умов життя мешканців.

1.3 Методологічні засади впливу соціально-економічних чинників на добровільне об'єднання територіальних громад у процесі децентралізації

Для розвинених європейських економік фундаментом державного розвитку та добробуту громадян є прозорий розподіл повноважень і фінансів між центральною владою та регіонами. Децентралізація розглядається не лише як делегування ресурсів, а як стратегічне створення умов для зростання країни. Ефективність такої моделі підтверджується досвідом як постсоціалістичних держав (Польщі, Естонії, Литви), так і сталих демократій (Швеції, Великої Британії, Франції, Німеччини тощо) [31].

У науковій літературі виділяють три базові моделі місцевого самоврядування, що поширені у світовій практиці [32]:

- Англосаксонська (Велика Британія, США, Канада): базується на високій автономії громад, виборності посадовців та відсутності прямих державних представників на місцях.

- Континентальна (Франція, Італія, Польща): передбачає інтеграцію місцевого управління в загальну державну ієрархію з обмеженою автономією та суворим державним контролем.
- Змішана (Німеччина, Австрія, Японія): комбінує елементи попередніх двох систем, демонструючи сучасну тенденцію до взаємопроникнення різних моделей.

Впроваджуючи реформу децентралізації, Україна пішла шляхом створення спроможних громад через добровільне об'єднання навколо економічних центрів. Такий підхід свого часу успішно реалізували Скандинавські країни, що дає підстави класифікувати українську реформу як скандинавську модель адміністративно-територіального устрою.

У європейській практиці простежується чітка поляризація: Скандинавські країни (Північ) демонструють високу автономію громад, тоді як країни Півдня мають низький рівень децентралізації [33]. Для України, яка традиційно тяжіє до континентальної моделі, критично важливо зміцнювати саме локальний, а не регіональний рівень влади, щоб уникнути політичних ризиків.

Орієнтуючись на досвід ЄС, Україна запровадила нові засади стратегічного планування та фінансування регіонального розвитку. Державна стратегія до 2020 року визначила пріоритетами соціально-економічну інтеграцію та децентралізацію повноважень [34]. Наступний етап політики (до 2027 року) акцентує на людиноцентричності та єдності територій, маючи на меті побудову конкурентоспроможної та демократичної держави через поглиблення децентралізації [35].

Пріоритетом державної політики України залишається реформа децентралізації, спрямована на створення спроможних територіальних громад як основи для сталого регіонального розвитку та високої якості життя мешканців [36]. З 2014 року для реалізації цієї мети було впроваджено комплекс стратегічних заходів:

1. Інституційний фундамент: систему влади переформатовано згідно з Європейською хартією місцевого самоврядування на засадах субсидіарності та фінансової незалежності [37].

2. Стратегічне планування: затверджено Концепцію реформування місцевого самоврядування та відповідний План заходів [38].

3. Законодавче регулювання: прийнято Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та затверджено Методику формування спроможних громад [39].

4. Фінансове забезпечення: внесено зміни до Бюджетного та Податкового кодексів для зміцнення місцевих бюджетів.

Укрупнення територіальних громад в Україні базувалося на принципі добровільності та врахуванні думки населення. Згідно з Концепцією реформування [38], процес поділявся на два ключові етапи:

1. Підготовчий (2014 р.): формування законодавчого підґрунтя для добровільного об'єднання та міжмуніципальної кооперації, внесення конституційних змін і врегулювання механізмів прямого народовладдя.

2. Основний (2015–2017 рр.): інституційна реорганізація органів влади на новій територіальній основі, проведення місцевих виборів та розмежування повноважень щодо надання публічних послуг.

Проте результати добровільного етапу виявилися нижчими за прогнозовані: за 2015–2018 рр. було створено 753 ОТГ (охопили 18,5% населення), хоча перспективні плани передбачали формування 1206 одиниць [40]. Попри затримку, саме створення спроможних громад розглядалося як фундамент для подальших галузевих реформ (освіти, медицини тощо), що дозволяє органам самоврядування забезпечити якісний сервіс та сталий розвиток територій.

Протягом 2015–2020 років в Україні відбулося фундаментальне оновлення адміністративно-територіального устрою, яке проходило у два етапи:

1. Добровільний (2014–2019 рр.): за цей період було утворено 982 ОТГ, що охопили близько 4,5 тис. колишніх місцевих рад.

2. Адміністративний (2020–2021 рр.): Уряд остаточно затвердив території 1469 громад на основі перспективних планів, що у п'ять разів скоротило кількість базових адміністративних одиниць порівняно з дореформеним періодом [41].

Повільні темпи добровільного об'єднання зумовили науковий інтерес до факторів, що стимулюють згуртованість населення та ефективність внутрішньоорганізаційної кооперації. Питання алгоритмів об'єднання, фінансової децентралізації та регіональних особливостей реформи досліджували В. Дрешпак, Н. Липовська, І. Ковальчук, А. Павленко та інші [42].

Світовий досвід, зокрема праці Алана Кея, підкреслює, що для зміцнення соціальної економіки влада має стимулювати формування спільних цінностей та соціальних мереж [43]. Вітчизняні вчені також акцентують на важливості стратегічного партнерства та налагодженні дієвої комунікації між владою та громадою як запоруки сталості розвитку [44].

У. Оутс зазначав, що в європейській практиці розвиток територіальних громад зазвичай забезпечується через державні реформи: укрупнення малих юрисдикцій або стимулювання міжмуніципальної співпраці. Проте об'єднання часто викликає спротив через страх громад втратити автономію та ідентичність, а надмірне розширення територій може погіршити адаптацію послуг до специфічних місцевих потреб [45].

Щодо внутрішньої консолідації, Д. Адамс наголошував на важливості «сусідського самоврядування». Обмін досвідом та спільне навчання представників влади допомагають муніципалітетам ефективніше вирішувати проблеми жителів. Досвід успішних сусідніх громад мотивує громадян до активної участі навіть за низької довіри до влади, підтверджуючи їхню готовність до змін і самовизначення [24].

В Україні алгоритм об'єднання територіальних громад регламентується Законом «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Згідно з ним, цей процес має відповідати Перспективному плану, який розробляється на основі спеціальної державної Методики [46].

Процес формування спроможних територіальних громад (ТГ) включає розробку та затвердження перспективних планів на рівні ОДА, обласної ради та Кабінету Міністрів, після чого відбувається добровільне об'єднання та створення відповідних органів самоврядування. Ініціювати об'єднання можуть голови місцевих рад, третина депутатів, члени громади або органи самоорганізації населення [46].

Через те, що законодавча база з'явилася раніше за офіційну Методику, деякі громади розпочали об'єднання самостійно. Це дозволило їм активніше впливати на зміст перспективних планів. Згідно з Методикою, ключовими умовами створення ТГ є:

- Територіальна цілісність: ТГ має бути суміжною та нерозривною (всередині не може існувати інша громада) і належати до однієї області.
- Комплексний підхід: врахування історичних, етнічних та природних чинників розвитку.
- Якість послуг: рівень публічних послуг після об'єднання не може бути нижчим, ніж до нього. Це досягається наданням громадам повноважень рівня районів або міст обласного значення [39].

Завдяки змінам до Бюджетного кодексу, ОТГ отримали повноваження та фінансові ресурси на рівні міст обласного значення. До їхніх бюджетів почали зараховувати 60% ПДФО, єдиний податок, податок на майно та прибуток комунальних підприємств.

Фінансова децентралізація продемонструвала значні результати: частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України зросла з 45,6% (2015 р.) до 51,2% (2017 р.); власні доходи громад за цей період збільшилися майже втричі — з 68,6 до 192,7 млрд грн; державна підтримка розвитку територій зросла у 39 разів (з 0,5 до 19,37 млрд грн).

Попри суттєве фінансове зміцнення, темпи об'єднання залишалися нижчими за очікувані: до кінця 2017 року було створено лише 665 ОТГ із запланованих 1206. Ключовими перешкодами стали низька активність мешканців, затримки із затвердженням перспективних планів та небажання

успішних громад об'єднуватися з фінансово слабкими сусідами [47]. Крім того, виникла потреба в удосконаленні механізмів держпідтримки, посиленні контролю за законністю рішень, розв'язанні кадрових питань та чіткому розмежуванні повноважень між ОТГ і районами [48].

Нерівномірність процесів об'єднання пояснюється як об'єктивними чинниками (демографія, площа, кількість населених пунктів), так і суб'єктивними бар'єрами: браком інформації, страхом ліквідації соціальної інфраструктури та небажанням заможних громад підтримувати депресивні території [22].

У ході дослідження також проаналізовано вплив додаткових чинників на частку сформованих об'єднаних територіальних громад. За результатами статистичної оцінки встановлено, що низка показників не має істотного впливу на процес утворення ОТГ. До статистично незначущих належать демографічні характеристики (чисельність і структура населення, щільність та середній вік), окремі показники розвитку сільського господарства (обсяги та рентабельність продукції, валова продукція на 100 га), а також характеристики аграрних господарств і їх матеріально-технічного забезпечення, зокрема кількість господарств, наявність техніки та забезпеченість сільськогосподарською технікою.

Отримані результати свідчать, що однією з ключових перешкод добровільного утворення ОТГ є ментальні установки населення, сформовані внаслідок руйнування традиційних селянських господарств у попередні історичні періоди. Водночас громади з функціонуючими та економічно ефективними фермерськими й селянськими господарствами демонструють вищу готовність до об'єднання.

Дослідження також показало, що території, які вже мають досвід створення ОТГ, швидше адаптуються до нових умов і виступають каталізаторами поширення реформ. Виявлена статистична значущість чинника наявності аграрних кооперативів у процесі прийняття рішень щодо добровільного

об'єднання територіальних громад підтверджує наявність взаємозв'язку між рівнем внутрішньомуніципальної кооперації та процесами децентралізації.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВНУТРІШНЬОМУНІЦИПАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

2.1 Значення сільськогосподарських кооперативів у формуванні сталого розвитку територіальних громад

Запровадження у 2020 році оновленого адміністративно-територіального устрою базового рівня стало визначальним етапом у реалізації державної стратегії децентралізації та розбудови спроможних територіальних громад. Попри значні успіхи, процес реформування триває, а серед його ключових пріоритетів виокремлюється не лише зміцнення фінансової автономії ТГ, а й формування соціальної згуртованості всередині спільнот, що перебувають на етапі налагодження внутрішньої взаємодії.

Децентралізаційні процеси закладають підґрунтя для інтенсифікації економічного зростання та раціонального освоєння внутрішнього потенціалу громад [49]. Статистичні показники Світового банку підтверджують позитивну динаміку в період 2014–2020 років: валовий національний дохід України продемонстрував зростання зі \$131,98 до \$160,04 млрд. Водночас рівень доданої вартості в аграрному секторі, лісовому господарстві та рибальстві збільшився з \$13,56 млрд у 2014 році до \$14,58 млрд у 2020 році [50].

Глобальний контекст розвитку визначається Порядком денним у сфері сталого розвитку до 2030 року, що включає 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР). Ця ініціатива формує нові виклики для органів державної влади, бізнес-структур та інституцій громадянського суспільства, орієнтуючи їх на пошук інноваційних рішень для практичної реалізації ЦСР та забезпечення стабільного поступу територіальних громад.

Аналіз стану кооперації в межах євроінтеграційного вектора України є особливо актуальним для аграрного сектору, оскільки адаптація європейського досвіду сприяє сталому розвитку територій [51]. У межах даного дослідження

сільськогосподарська кооперація розглядається як мікрорівень внутрішньомуніципальної співпраці (Додаток Б), що вимагає детального аналізу наукового доробку та динаміки досліджень із застосуванням бібліографічних інструментів. Створення агрокооперативів через пайову участь фермерів і домогосподарств виступає дієвим механізмом посилення співробітництва в ТГ, забезпечуючи покращення логістики, спільний доступ до обладнання, якісну переробку продукції, вихід на нові ринки та залучення фінансування [52]. Зокрема, В.В. Зіновчук підкреслює, що кооперативи є фундаментальним елементом ринкової економіки та демократії, що дозволяє малим виробникам знижувати трансакційні витрати та конкурувати з великим агробізнесом [53]. Водночас існують критичні зауваження щодо ефективності кооперації, зокрема через невизначеність прав власності, високі агентські витрати та обмежені можливості контролю над менеджментом, що потребує врахування при формуванні стратегій розвитку.

Ма и Абдулай обґрунтовують економічну ефективність агрокооперативів, доводячи їхній позитивний вплив на ціноутворення, валовий дохід та загальну рентабельність фермерських господарств [54]. Сучасні наукові підходи до сталого розвитку акцентують на синергії економічних, екологічних та соціальних параметрів, окремо виділяючи проблему інтеграції малозабезпечених фермерів у ланцюги поставок. Зокрема, Хол і Матос розглядають кооперацію як інструмент подолання асиметрії знань та підвищення бізнес-освіти в неспроможних громадах [55].

Дослідження Й. Хейкрлік засвідчують, що успіх кооперативного руху залежить від розміру об'єднання, гендерного складу, активності членів та спеціалізації виробництва, що привертає увагу урядових і міжнародних донорів [56].

Вітчизняні автори підтверджують, що кооперація посилює соціальну активність громад і дозволяє налагодити механізми багаторівневого співфінансування між владою, приватним сектором та міжнародними організаціями [52].

Дослідження О. Шпикуляка та О. Саковської підтверджують, що сільськогосподарські кооперативи є ключовим механізмом розвитку села, оскільки вони стимулюють виникнення м'ясних, будівельних та туристичних кластерів. Найбільш ефективним інструментом розбудови сільської інфраструктури та підтримки малого бізнесу автори вважають створення споживчих кооперативів [57].

Кооператив може виступати центром виробничого комплексу, інтегруючи формування сировинної бази (через закупівлі або власні ферми), переробку та збут готової продукції. Розвиток агрокооперації забезпечує комплексний соціально-економічний ефект: створює робочі місця, залучає молодих спеціалістів, розбудовує логістику та збільшує надходження до місцевого бюджету. Об'єднання підприємницьких ініціатив у такій формі дає змогу отримати синергетичний ефект через зниження собівартості та використання механізмів державно-приватного партнерства для розвитку територіальних громад.

Потенційними учасниками сільськогосподарських кооперативів є дрібні фермери та особисті селянські господарства. Дослідження Дж. Х. Коена на прикладі громад Латинської Америки демонструють, що кооперація між сусідами — від обміну ресурсами до участі в громадських організаціях — є критично важливою для виживання спільнот. Вчений підкреслює, що традиційні форми взаємодії постійно адаптуються до глобальних викликів, таких як міграція, розвиток туризму та цифровізація комунікацій [20].

Кооперація розглядається як результат свідомого вибору домогосподарств, які є базовими соціальними одиницями виробництва та споживання. У такий спосіб спільна діяльність допомагає громадам мінімізувати природні та економічні ризики зовнішнього середовища, трансформуючи індивідуальні соціальні дії у колективну стійкість.

Серед недоліків традиційних кооперативів виділяють «проблему горизонту», коли орієнтація на короткострокові цілі перешкоджає довгостроковим інвестиціям у якість та брендування продукції. Крім того,

відсутність адекватної винагороди за високу якість може призводити до «несприятливого відбору» та виходу провідних виробників із об'єднання. Для порівняння, Т. Гагалюк розглядає агрохолдинги як специфічну форму агропромислової інтеграції в умовах інституційної нестабільності. Членство у холдингах часто обирається підприємствами як стратегія забезпечення стійкості, а не суто економічної ефективності, попри ризики завищених витрат на ресурси та оплату праці.

Резюмуючи результати аналізу, варто зазначити, що попри визнання кооперації фактором сталого розвитку ТГ, рівень її наукової розробленості залишається недостатнім. Бібліометричний аналіз бази Scopus свідчить, що більшість досліджень фокусується на соціальних аспектах, тоді як комплексний підхід, що враховує поєднання соціально-економічних та екологічних чинників, потребує подальшого ґрунтовного вивчення.

Ось перефраз останнього фрагмента тексту без скорочення обсягу, адаптований для стилю дипломної роботи:

Отже, можна констатувати, що сільськогосподарські кооперативи виступають як інструмент комплексного розвитку сільських територіальних громад та є одним із ключових механізмів забезпечення сталого поступу. Вони дозволяють ефективно розв'язувати економічні проблеми на рівні району чи територіальної громади через процеси формування та суттєвого підвищення інвестиційної привабливості сільських населених пунктів, а також шляхом створення максимально сприятливого середовища для функціонування приватного бізнесу.

Аналіз наукового доробку, присвяченого питанню впливу агрокооперації на життєдіяльність територіальних громад, продемонстрував, що такі об'єднання не лише стимулюють показники економічного розвитку, а й мають виражений позитивний вплив на нарощування соціального капіталу в межах спільнот. Це, своєю чергою, закладає міцний фундамент для більш збалансованого та сталого розвитку відповідних територіальних одиниць.

Зокрема, інтенсифікація накопичення соціального капіталу має сприяти мінімізації явищ ухиляння від сплати місцевих податків та зборів, а також стимулювати екологізацію процесів сільськогосподарського виробництва тощо. Наукове обґрунтування позитивної ролі агрокооперативів у забезпеченні сталого розвитку місцевих спільнот створює вагоме підґрунтя для адвокації державної політики підтримки кооперативного сектору, зокрема і в контексті залучення фінансових ресурсів із місцевих бюджетів громад.

2.2 Соціально-економічні чинники як основа зростання результативності коопераційних процесів у територіальних громадах

Центральним вектором даного етапу дослідження є виявлення та наукове обґрунтування ефективних соціально-економічних важелів, що забезпечують сталий розвиток сільських територій України. Логічне завершення децентралізаційних процесів відкриває широкі можливості для впровадження інноваційних підходів, оскільки новостворені територіальні громади отримали необхідний ресурсний базис для самостійного зростання.

Перспективним напрямом інтенсифікації розвитку громад вбачається стимулювання підприємницької активності у формі агрокооперації. Такий підхід сприяє не лише зміцненню активної громадянської позиції жителів, а й вирішенню низки прикладних завдань: створенню нових робочих місць, модернізації локальної інфраструктури та підвищенню інвестиційної привабливості регіону. Важливо враховувати, що фундаментом успішного ринкового обміну в межах такої співпраці є високий рівень взаємної довіри, лояльності та доброзичливості між усіма учасниками [58].

Історичний контекст свідчить, що трансформація пострадянської моделі колективних господарств призвела до виникнення різноманітних кооперативних

структур, проте їхня внутрішня організація досі потребує глибшого вивчення. Слід зауважити, що традиції кооперації були глибоко вкорінені в українську господарську культуру ще до періоду примусової колективізації. Проте тоталітарні методи управління радянської доби сформували у сільгоспвиробників та споживачів стійку психологічну дистанцію та певний негативізм щодо колективних форм господарювання [59]. Саме тому в країнах із досвідом командно-адміністративної економіки суспільне сприйняття агрокооперативів часто залишається упередженим.

Незважаючи на історичні виклики, підтримка кооперативного руху сьогодні визначена одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері агропромислового виробництва. В основі популяризації сільськогосподарських кооперативів лежить побудова такої економічної моделі, яка б гарантувала мінімізацію витрат для кожного учасника об'єднання.

Аналіз світового досвіду та інституційних засад функціонування сільськогосподарських кооперативів як інструментів економічного саморегулювання свідчить про те, що вони часто стимулюються недостатньою державною підтримкою. Це призводить до поступового скорочення їхньої кількості. Науковці наголошують на необхідності впровадження загальнодержавних програм для інституційної адаптації кооперації, яка розглядається не лише як форма інтеграції чи механізм ринкового регулювання, а й як система установ, що спрямовують діяльність суб'єктів на реалізацію індивідуальних і суспільних інтересів у сфері виробництва та обміну [57].

В умовах сучасної політичної нестабільності в Україні малі агровиробники стають найбільш вразливими до економічних збитків. Розвиток кооперації може стати дієвим важелем для підвищення їхньої адаптивності до актуальних викликів. Світова наукова спільнота оцінює ефективність таких об'єднань за допомогою багатокритеріального та кореляційного аналізу, а європейські дослідники окремо фокусуються на вивченні впливу організаційних аспектів на результативність діяльності агрокооперативів.

Сучасний стан кооперативного руху в Україні свідчить про низьку популярність цієї організаційно-правової форми серед населення. Головними стримувальними чинниками виступають історичний антидосвід радянських колгоспів, недосконала законодавча база та формальний характер приватизації колишніх держпідгоспів.

Статистичні дані демонструють стагнацію галузі: станом на 01.01.2021 р. було зареєстровано 1279 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК) та 1000 виробничих кооперативів (СВК). Проте значна частина цих об'єднань існує лише номінально. Зокрема, станом на початок 2019 року реальну господарську діяльність здійснювали лише 735 СОКів та 442 СВК, що підкреслює значний розрив між кількістю зареєстрованих та фактично функціонуючих організацій.

Класифікація сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за функціональною спеціалізацією дозволяє виокремити такі основні види: молочарські, м'ясні, зернові, плодовоовочеві, а також об'єднання, що спеціалізуються на обробітку угідь чи наданні інших сервісних послуг.

Ключовим ресурсом для розширення мережі сільськогосподарської кооперації виступають фермерські господарства та приватні домогосподарства населення. Попри те, що в період з 2016 по 2021 роки спостерігалось стрімке кількісне зростання фермерських ініціатив (рис. 2.1), потенціал агрокооперації як інструменту забезпечення сталого розвитку територій в Україні залишається значною мірою нереалізованим.

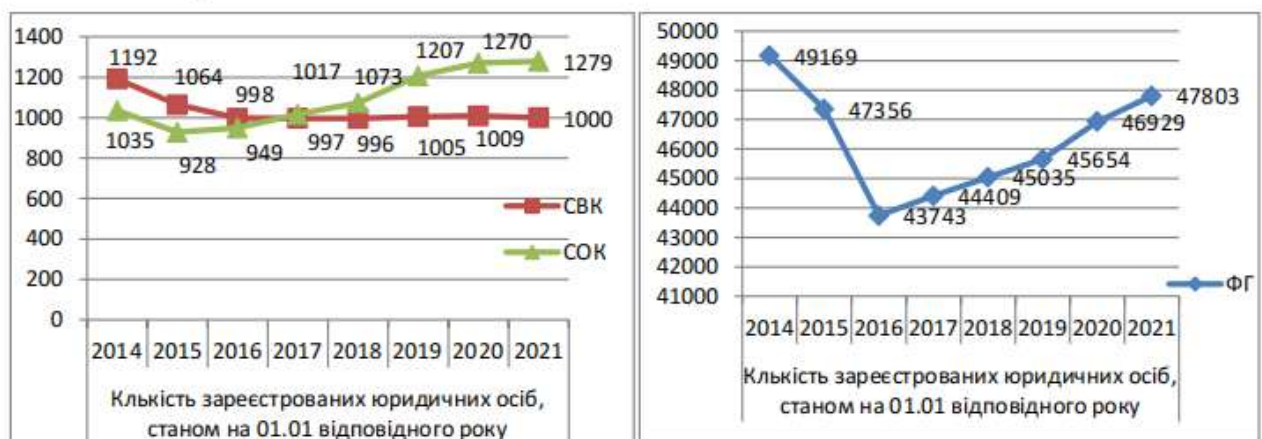

Рис. 2.1 Порівняльна динаміка кількості зареєстрованих ФГ, СОК та СВК у межах України [57]

Механізми сприяння розвитку кооперативного сектору закладені в низці спеціалізованих державних програм. Зокрема, у 2009 році було розроблено Державну цільову економічну програму підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК) з розрахунком до 2015 року. Проте рівень її реальної фінансової забезпеченості виявився критично низьким: у 2009 році фактичне фінансування становило лише 16% від плану, у 2010 році цей показник знизився до 1,5%, а з 2011 року програма припинила своє функціонування.

Наступним кроком стало схвалення у 2017 році «Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 рр.», у якій стимулювання СОК було визначено як один із ключових пріоритетів. Протягом 2018–2019 років за цією програмою фінансову підтримку змогли отримати 8 кооперативів, загальна сума виплат яким склала 10,4 млн грн [60].

Що стосується загальних обсягів бюджетного фінансування АПК через систему прямих дотацій та субсидій, то спостерігалася тенденція до певного скорочення: якщо у 2018 році було виділено 6,3 млрд грн, а у 2019 році — 5,9 млрд грн, то у 2020 році сума зменшилася до 4 млрд грн. У 2021 році державна підтримка склала 4,5 млрд грн, з яких 4 млрд грн спрямовувалися на базові програми, а 500 млн грн — на реалізацію нових ініціатив.

Крім прямого фінансування, держава здійснює регулювання аграрного сектору шляхом впливу на механізми внутрішнього ціноутворення (зокрема, через інструменти оподаткування імпорту або специфіку відшкодування ПДВ при експортних операціях), а також через систему податкових пільг, ключовою з яких є єдиний податок четвертої групи. Узагальнену структуру основних векторів державної підтримки агропромислового комплексу за п'ятьма пріоритетними напрямками систематизовано та наведено у таблиці 2.1 [61].

Таблиця 2.1

Напрями бюджетного фінансування та підтримки вітчизняних
сільгоспвиробників

Напрямки (програми) підтримки	Сума державної підтримки, млн. грн		Фактично виплачені кошти, млн. грн.		
	2021	2020	2021	2020	2019
Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки с/г продукції	1150,0	1139,0	1609,6	1040,6	2433,6
Часткова компенсація с/г техніки вітчизняного виробництва	1000,0	1482,2	991,4	1456,6	640,8
Фінансова підтримка розвитку ФГ	200,0	102,8	120,8	130,9	420,5
Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредиті	1200,0	1053,5	1200,0	1047,7	449,90
Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства	450,0	290,0	512,2	290,0	397,9

Підсумовуючи, можна стверджувати, що попри виділення у 2020 році 412,6 млн грн на потреби сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у межах підтримки фермерства, загальний рівень державного фінансування залишається критично недостатнім для масштабного розвитку сектору. Ключовими детермінантами, що стримують агрокооперацію в Україні, є надмірна бюрократизація процедур отримання допомоги, системна недовіра сільського населення до державних програм, а також низька мотивація домогосподарств через нерозуміння економічних переваг колективного захисту інтересів. Ситуація ускладнюється гострим дефіцитом кваліфікованих управлінських кадрів та відсутністю практичного кооперативного досвіду як у керівництва, так і у рядових членів об'єднань, що потребує комплексного підходу до інституційної та освітньої підтримки галузі.

Ухвалення Закону «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21.07.2020 року стало знаковим етапом реформування галузі, оскільки документ запровадив єдину організаційно-правову форму — сільськогосподарський кооператив, скасувавши поділ на виробничі та обслуговуючі. Відтепер засновники мають право самостійно визначати напрям діяльності (переробка, сервіс, виробництво

тощо) та обирати між прибутковою або неприбутковою моделлю господарювання. Ключовими новелами стали: запровадження асоційованого членства, право юридичних осіб бути засновниками, можливість закупівлі продукції у членів за договірними цінами та створення фондів розвитку. Крім того, закон акцентує на кооперативній освіті, міжкооперативній взаємодії та посиленні соціальної ролі об'єднань у розвитку територіальних громад [60].

Незважаючи на прогресивні положення нового Закону, він став предметом гострих дискусій та критики під час з'їзду Асоціації фермерів та приватних землевласників України. Основні зауваження опонентів стосуються ймовірного порушення фундаментальних кооперативних принципів. Зокрема, критику викликає відхід від класичного правила «один член — один голос», оскільки закон дозволяє надавати додаткові голоси пропорційно до частки участі в господарській діяльності, що наближає кооперативи до комерційних структур. Додатковим спірним аспектом є дозвіл прибутковим кооперативам розподіляти отриманий дохід у вигляді дивідендів між інвесторами та асоційованими членами, що, на думку експертів, суперечить соціальній природі кооперації.

Сільськогосподарський кооператив — це форма організації фермерського бізнесу, заснована на об'єднанні майнових пайових внесків виробників для спільної господарської діяльності та задоволення потреб його членів [57].

Основними функціональними напрямками діяльності таких об'єднань в Україні є переробка, постачання, збут та сервісне обслуговування. Галузева структура кооперації охоплює рослинництво, тваринництво, рибальство, бджільництво, а також переробку дикорослих рослин і розвиток сільського туризму.

Експертні дані на початок 2021 року свідчать про вкрай низьку роль кооперації в агросекторі України: частка продукції СГК становить менше 1% загального обсягу, а кількість членів СОК не досягає і 0,2% сільського населення (менше 30 тис. осіб) [62].

Водночас науковці підтверджують значні переваги добровільної кооперації як інструменту ефективного та сталого використання ресурсів. Для дрібних

фермерів і власників домогосподарств об'єднання є дієвим механізмом підвищення ринкової ефективності. Колективні дії дозволяють малим виробникам долати вхідні бар'єри та успішно конкурувати з великими агропідприємствами [53].

Незважаючи на домінування агрохолдингів в Україні, темпи розширення їхнього земельного банку дещо уповільнилися завдяки переходу до інтенсивних методів виробництва. Для малих та середніх господарств, що спеціалізуються на молоці, м'ясі чи овочах, одноосібна конкуренція з такими гігантами є практично неможливою і загрожує банкрутством. Обмеженість ресурсів заважає дрібним виробникам самостійно впроваджувати сучасні технології зберігання та переробки, що суттєво знижує їхню прибутковість.

У таких умовах кооперація стає єдиним дієвим механізмом виживання. Об'єднання зусиль дозволяє фермерам отримувати доступ до інновацій через державну підтримку, іноземні гранти та пільгові кредити. Без консолідації дрібні виробники неминуче програють конкурентну боротьбу, що провокує зростання безробіття та зниження рівня життя в сільських регіонах.

2.3 Методичні засади оцінювання впливу аграрних кооперативів на сталий розвиток територіальних громад

Реалізація реформи децентралізації в Україні не лише забезпечила сільські території необхідними ресурсами, а й поклала на них повну відповідальність за власний добробут. Наразі територіальні громади змушені самостійно розробляти та впроваджувати стратегії місцевого поступу, де ключовим викликом залишається досягнення фінансової самодостатності та виконання зобов'язань щодо сталого розвитку.

Фундаментальною гіпотезою цього розділу є твердження, що створення аграрних кооперативів виступає одним із найефективніших важелів стимулювання сталого розвитку сільської місцевості. Це обґрунтовується подвійною природою кооперації: вона є водночас потужним економічним інструментом та засобом нарощування соціального капіталу, що формує у мешканців відповідальне ставлення до майбутнього своїх громад. Достовірність цього припущення підтверджена за допомогою економетричного моделювання, результати якого продемонстрували чітку кореляцію між діяльністю агрокооперативів та показниками сталого розвитку. Отримані висновки слугують вагомим аргументом для розробки державної, регіональної та муніципальної політики, спрямованої на підтримку кооперативного руху в сільських громадах України.

У межах реалізації україно-чеського проєкту «Агрокооперативи та інститути сільськогосподарського розвитку» (складова частина програми «Enhancement of Capacity Building Process in Quality of Education and Research at SNAU and SSU 2017-2018») було проведено комплексне наукове дослідження.

У період з 22 жовтня 2018 року по 25 жовтня 2019 року дослідницька група організувала опитування у восьми областях України: Сумській, Полтавській, Чернігівській, Одеській, Херсонській, Запорізькій, Хмельницькій та Харківській. Вибірка охопила 79 респондентів, які є членами 29 сільськогосподарських кооперативів.

Центральним елементом анкетування стало з'ясування ставлення учасників до потенційних переваг об'єднання, зокрема через запитання: «Чи згодні ви з тим, що кооператив може приносити вам економічні та неекономічні вигоди?». На основі отриманих відповідей було сформовано розподіл очікувань членів кооперативів щодо результативності спільної діяльності в економічній та соціальній сферах.

Згідно з результатами анкетування, представники кооперативів, що функціонують у межах новостворених територіальних громад (що становить 53,57% вибірки), демонструють значно вищий рівень оптимізму щодо

результатів колективної діяльності. Ця категорія респондентів висловила повну впевненість у можливості отримання як економічних, так і соціальних переваг від кооперації, що є індикатором високого рівня їхньої громадської свідомості. Обробка та інтерпретація зібраних даних здійснювалася із застосуванням шкали Лайкерта [63], а візуалізація отриманих показників представлена на рисунку 2.2.

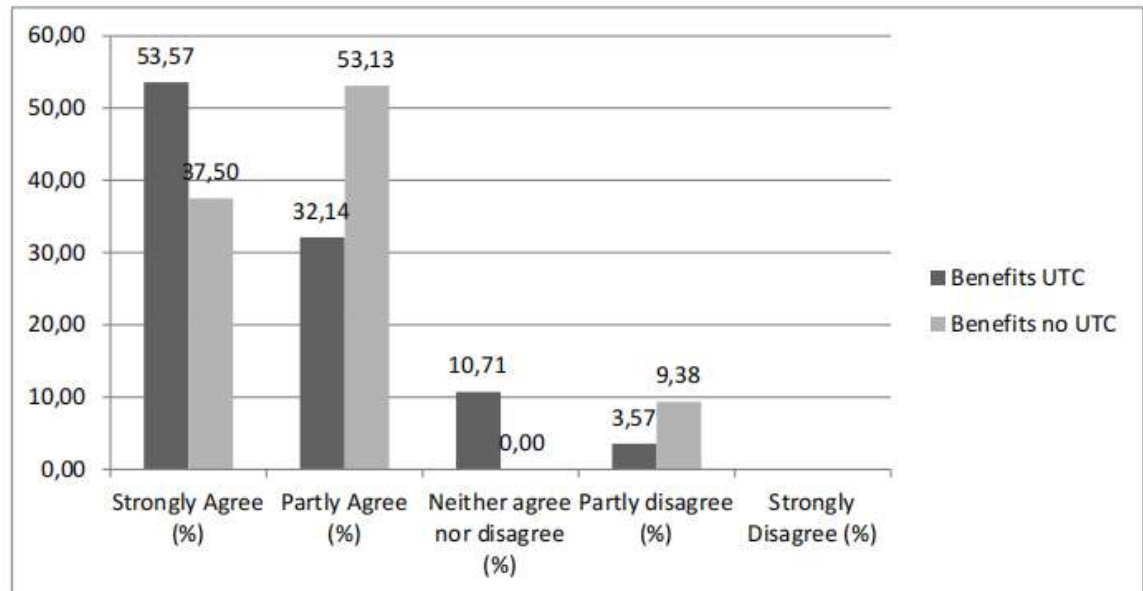

Рис. 2.2. Сприйняття економічних і неекономічних вигод від співпраці

Отже, мешканці громад, що пройшли через процес об'єднання (ОТГ), виявляють вищу схильність до колективної взаємодії та кооперації. Наявність попереднього досвіду солідарності — чи то на рівні громадського активізму, чи у формі економічного партнерства в агрокооперативах — сприяє активнішому сприйняттю інноваційних підходів до соціально-економічного розвитку. Це свідчить про трансформацію суспільного мислення та перехід від традиційних пасивних моделей поведінки до сучасних, що відповідають актуальним вимогам часу.

Для визначення вектору та сили впливу агрокооперації на параметри сталого розвитку сільських територій було здійснено порівняльний аналіз. У межах дослідження зіставлено динаміку ключових показників у громадах, де активно функціонують аграрні кооперативи, із аналогічними даними громад, де такі об'єднання відсутні (контрольна група).

Для оцінки впливу агрокооперації застосовано економетричний метод «різниці в різницях» (difference-in-differences), що дозволив проаналізувати зміну показників сталого розвитку громад за п'ятирічний період (2016–2020 рр.) — від старту до завершення реформи децентралізації.

Методологія дослідження базувалася на порівнянні основної вибірки (20 громад з діючими кооперативами) із контрольними об'єктами, відібраними за допомогою методу метчингу (matching on observables). Для кожної громади з кооперативом підбиралася максимально подібна за соціально-економічними характеристиками громада без нього. Загалом аналізом було охоплено 300 сільських територіальних громад України.

Інформаційною базою дослідження слугували статистичні дані соціально-економічного розвитку територіальних громад, зібрані в межах децентралізації в Україні. Для оцінки впливу агрокооперативів на сталий розвиток сільських територій застосовано порівняльний аналіз показників громад, де створено кооперативи, та контрольної групи громад, де така діяльність не здійснюється.

Оцінювання впливу агрокооперації на розвиток громад здійснено за допомогою методу подвійних різниць (Difference-in-Differences) на основі моделі Е. Дюфло, Р. Гленнерстер та М. Кремера [64], що передбачає порівняння динаміки результативного показника Y у експериментальній групі T (громади з кооперативами) та контрольній групі C (громади без кооперативів) між базисним періодом їхнього створення ($t=0$) та звітним періодом ($t=1$). Для забезпечення релевантності зіставлення та нівелювання систематичної помилки відбору використано процедуру метчингу за вектором характеристик X , що дозволяє коректно визначити чистий ефект від наявності аграрних кооперативів як різницю між фактичними результатами та контрфактичним станом об'єктів дослідження

Тоді оцінка за методом різниць (difference-in-differences estimator) має вигляд:

$$\hat{DD} = \left[\hat{E}[Y_1^T | X, T] - \hat{E}[Y_0^T | X, T] \right] - \left[\hat{E}[Y_1^C | X, C] - \hat{E}[Y_0^C | X, C] \right] \quad (2.1)$$

де, $\hat{E}[Y_1^T|X,T]$ - значення показника Y у групі T після впливу (створення агрокооперативу), ($t=1$);

$\hat{E}[Y_0^T|X,T]$ - значення показника Y у групі T до впливу, ($t=0$);

$\hat{E}[Y_1^C|X,C]$ - значення показника Y у контрольній групі C після впливу, ($t=1$);

$\hat{E}[Y_0^C|X,C]$ - значення показника Y у контрольній групі C до впливу, ($t=0$).

Узагальнюючи результати проведеного регресійного аналізу, можна констатувати наявність статистично значущого позитивного впливу діяльності агрокооперативів на ключові показники розвитку територіальних громад. Отримані коефіцієнти регресії свідчать, що в громадах експериментальної групи спостерігається вища динаміка зростання власних доходів та рівня зайнятості сільського населення порівняно з контрольними громадами. Це підтверджує гіпотезу про те, що сільськогосподарська кооперація виступає дієвим інструментом підвищення економічної спроможності територій у межах процесів децентралізації (табл. 2.2.).

Оцінку впливу агрокооперації на розвиток територіальних громад здійснено за комплексом індикаторів, що охоплюють: демографічну ситуацію (чисельність населення, кількість домогосподарств, міграційну активність та рівень смертності), параметри зайнятості та підприємництва (частка працюючих у селі та за його межами, рівень самозайнятості), стан соціальної інфраструктури (інтенсивність транспортного сполучення, забезпеченість місцями у закладах освіти та доступ до медичних послуг), а також показники фінансової спроможності бюджетів (обсяги доходів, капітальні видатки на одного мешканця та рівень дотаційності).

Таблиця 2.2.

Результати регресійного аналізу впливу агрокооперативів на соціально-економічні показники розвитку територіальних громад

№	Соціально-економічні показники розвитку територіальних громад	Ефект впливу наявності агрокооперативу
1	Чисельність постійного населення в громаді	0.02*
2	Кількість домашніх господарств	0.029+
3	Автобусне сполучення (кількість рейсів на день)	0.3
4	Кількість людей, що виїхали з громади, на душу населення	-0.51*
5	Чисельність населення, зайнятого в усіх сферах діяльності, на душу населення	0.345**
6	Чисельність населення, зайнятого за межами громади, на душу населення	-0.9
7	Чисельність померлих на душу населення	-0.37
8	Чисельність населення, зайнятого підприємницькою діяльністю, на душу населення	0.652
9	Кількість місць в школах і дитячих садках	0.043
10	Кількість відвідувань медичних закладів	-0.037
11	Доходи загального фонду місцевого бюджету	0.033*
12	Доходи спеціального фонду місцевого бюджету	0.046*
13	Доходи загального фонду на 1-го мешканця	0.038*
14	Капітальні видатки на 1-го мешканця	0.57**
15	Рівень дотаційності бюджетів	-0.02

Ймовірність похибки: + $p < 0.10$, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

¹ метчинг на основі показників соціально-економічного розвитку; контрольні громади знайдено серед усіх громад, беручи до уваги відношення громади до певного району відповідної області.

Формування контрольної групи громад здійснювалося методом метчингу за трьома релевантними критеріями: кількістю домогосподарств, обсягом бюджетних доходів на душу населення та площею території, що дозволило забезпечити високу порівнянність об'єктів. Згідно з даними табл. 2.2., наявність агрокооперативів чинить статистично значущий позитивний вплив на демографічну стійкість, рівень зайнятості та фінансову спроможність громад. Зокрема, у громадах із діючими кооперативами спостерігається вища концентрація постійного населення, зростання бюджетних доходів і капітальних видатків на одного мешканця при одночасному зниженні темпів міграційного відтоку.

Отримані результати підтверджують гіпотезу, що участь у кооперації є індикатором високої організаційної спроможності та наявності внутрішніх ресурсів для саморозвитку. Вищі показники зайнятості та затримання людського капіталу в досліджуваних громадах доводять, що агрокооперативи виступають не лише економічними суб'єктами, а й важливими чинниками соціальної активізації, які стимулюють мешканців працювати та розвиватися в межах власних територій.

Отже, стимулювання розвитку агрокооперації є стратегічним інструментом соціальної мобілізації та активізації внутрішнього потенціалу громад. Це дозволяє не лише реалізувати принцип самодопомоги мешканців, а й ефективно використовувати наявні фінансові ресурси для стимулювання місцевого економічного зростання. Завершальним етапом дослідження став комплексний аналіз впливу агрокооперативів на ключові індикатори сталого розвитку сільських територій. Сформована економетрична модель, результати якої систематизовано у табл. 2.3, дозволила оцінити цей вплив у розрізі економічної, соціальної та екологічної складових.

Таблиця 2.3

Оцінка детермінант сталого розвитку сільських територій на основі регресійного аналізу діяльності агрокооперативів

№	Індикатори сталого сільського господарства	Ефект впливу наявності агрокооперативу в громаді
1	Землі в сівобороті	0.68+
2	Частка земель під паром	0.018
3	Обсяг внесених органічних добрив	0.352*
4	Обсяг використаних хімічних добрив	-0.17+
5	Обсяг використаної на добрива побічної продукції рослинництва	0.634+

Ймовірність похибки: + $p < 0.10$, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Згідно з даними табл. 2.3, функціонування агрокооперативів справляє статистично значущий позитивний вплив на екологізацію сільського господарства, що виражається у розширенні площ земель у сівозміні, збільшенні обсягів внесення органічних добрив та активному використанні побічної продукції рослинництва. Водночас зафіксовано вагомий негативний вплив на обсяги використання хімікатів, що підтверджує гіпотезу про роль кооперації у стимулюванні сталого господарювання. Отримані результати корелюють із висновками провідних учених у цій галузі [65], чії праці було ідентифіковано під час бібліометричного аналізу.

Результати дослідження підтверджують, що агрокооперація є потужним механізмом соціальної мобілізації, що трансформує мислення та поведінкові

моделі мешканців у бік сучасних стандартів життєдіяльності. Найбільш виражений вплив зафіксовано у сферах зайнятості та демографії: розвиток кооперації сприяє зростанню рівня залученості населення до праці та зниженню міграційного відтоку. Крім того, діяльність кооперативів стимулює перехід до сталого господарювання, підвищуючи екологічну відповідальність мешканців. Виявлений взаємозв'язок між ціннісними орієнтаціями та характером економічної діяльності доводить, що агрокооперативи виступають фундаментом для якісних соціально-економічних змін у громадах.

Для новостворених територіальних громад пріоритетним завданням є зміцнення фінансової спроможності та забезпечення сталого розвитку власних територій. Розвиток підприємницьких ініціатив, зокрема шляхом розбудови мережі агрокооперативів, виступає каталізатором накопичення соціального капіталу, створення робочих місць, залучення інвестицій, модернізації інфраструктури та впровадження методів органічного землекористування.

Проведене дослідження дозволило ідентифікувати вектор та інтенсивність впливу кооперації на показники сталого розвитку сільських громад. Підтверджено гіпотезу, згідно з якою функціонування агрокооперативів не лише стимулює економічне зростання, а й посилює соціальну згуртованість, що є фундаментом стійкості територіальних спільнот. Отримані результати обґрунтовують доцільність розробки програм муніципальної підтримки агрокооперації, зокрема через механізми бюджетного фінансування на місцевому рівні.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД В УМОВАХ МІЖМУНІЦИПАЛЬНОЇ КООПЕРАЦІЇ

У контексті децентралізації перед територіальними громадами (ТГ) постало критичне завдання забезпечення сталого розвитку та ефективного управління ресурсами в межах розширених повноважень. Отримавши відповідальність за широкий спектр сфер — від освіти та медицини до інвестиційного розвитку та інфраструктури [38], — багато громад зіткнулися з проблемою фінансової неспроможності та нерівномірності соціально-економічного потенціалу. За таких умов, спираючись на європейську практику, поряд із процесами об'єднання територій особливої актуальності набуває міжмуніципальне співробітництво як альтернативний інструмент підвищення якості публічних послуг та забезпечення належного рівня життя населення.

Для дипломної роботи цей теоретичний огляд краще подати як узагальнений аналіз світового досвіду, що підтверджує наукову обґрунтованість обраної теми:

«Актуальність міжмуніципального співробітництва (ММС) зумовлена зростаючим запитом на ефективний розподіл ресурсів, що підтверджується численними емпіричними дослідженнями останнього десятиліття. Зокрема, Г. Бел та М. Уорнер визначають ММС як дієвий інструмент оптимізації витрат та розв'язання управлінських і просторових суперечностей. Застосувавши метарегресійний аналіз, автори довели критичний вплив фінансових, територіальних та організаційних чинників на інтенсивність кооперації громад [66].

Європейська практика, зокрема досвід Нідерландів, демонструє, що ключовою мотивацією ММС є економія на масштабі. Дослідження Т. Ніаунакіса та Дж. Бланка підтверджують, що кооперація сприяє значному зниженню витрат, при цьому максимальна ефективність масштабування досягається за умови

об'єднання муніципалітетів із загальною чисельністю населення близько 60 тис. осіб.

Консолідація громад є класичним інструментом реалізації ефекту масштабу, проте, як зазначають Г. Бел та М. Уорнер, його прояв суттєво різниться залежно від виду муніципальних послуг (збір відходів, адміністрування податків тощо). Неоднорідність цих послуг зумовлює методологічні труднощі при оцінці ефективності ММС, що змушує дослідників фокусуватися на аналізі структури витрат, параметрах місцевого самоврядування та трансакційних видатках [66].

Досвід Японії, проаналізований Х. Бабою та Ю. Асамі на основі панельних даних 1706 муніципалітетів за 2012–2017 рр., підтверджує, що вигоди від кооперації безпосередньо залежать від чисельності населення та специфіки послуг (зокрема охорони здоров'я та пожежної безпеки). Ключовими висновками японських вчених є доведення того, що інтенсифікація міжмуніципального співробітництва сприяє зниженню бюджетних витрат, а граничний ефект від такої взаємодії зростає пропорційно оптимізації масштабів надання послуг.

С. Корнеа розглядає міжмуніципальне співробітництво як життєздатну альтернативу територіальному об'єднанню, особливо в умовах адміністративної роздробленості або супротиву радикальним реформам [66]. На думку автора, ММС дозволяє подолати дефіцит послуг у малоспроможних громадах, не порушуючи їхньої автономії. Ключовими перевагами такого механізму є реалізація ефекту «економії на масштабі» та зниження собівартості послуг, подолання кадрового дефіциту та активізація інвестиційної привабливості територій. Крім того, спільне управління дозволяє громадам ефективно експлуатувати спільну інфраструктуру, пом'якшувати соціально-економічні диспропорції та отримувати полегшений доступ до зовнішніх фондів розвитку.

Міжмуніципальне співробітництво (ММС) визначається як форма добровільної кооперації двох або більше органів місцевого самоврядування з метою спільного виконання завдань для отримання взаємної вигоди. Така взаємодія базується на договірних засадах і виходить за межі адміністративних кордонів окремих громад (табл. 3.1.). В українському контексті актуальність

ММС зумовлена насамперед обмеженістю фінансових і ресурсних можливостей невеликих ТГ, що ускладнює самостійне надання якісних публічних послуг у сферах освіти, охорони здоров'я, екології, ЖКГ та інфраструктурного розвитку.

Таблиця 3.1.

Розподіл укладених договорів міжмуніципального співробітництва за регіональною ознакою у 2015–2019 рр. [67]

Область	Загальна кількість проектів співробітництва	Благо устрій	ЖКГ	Пожежна безпека	Освіта, охорона здоров'я, соцзабезпечення	Інше	Кількість ТГ, що скористалися ММС
Вінницька	95	4	17		18	56	169
Волинська	27	1	2		15	10	37
Дніпропетровська	12		1	3	3	5	29
Донецька	2		1		1		5
Житомирська	35		1		22	12	72
Закарпатська	4	2			32	2	10
Запорізька	9			1	4	4	27
Івано-Франківська	12	5	2		2	3	39
Київська	8			1	2	5	9
Кіровоградська	10			1	5	4	15
Луганська	2				1	1	6
Львівська	19	1	2	1	5	10	71
Миколаївська	3		3				5
Одеська	2		1			1	9
Полтавська	108	8	28	34	15	23	281
Рівненська	16		1		5	10	27
Сумська	44		4		23	17	60
Тернопільська	11		2		5	4	19
Харківська	24	4	12	1	1	6	77
Херсонська	4				1	3	11
Хмельницька	10	2	3	1		4	22
Черкаська	32	2	8	1	2	20	91
Чернівецька	6		1		1	4	14
Чернігівська	14		2		7	5	56
Всього	509	29	91	44	170	209	1161

На сучасному етапі вітчизняні науковці визначають ключовими векторами міжмуніципального співробітництва територіальних громад підвищення якості та інклюзивності соціальних послуг (медицини, освіти), інфраструктурну модернізацію, а також зміцнення економічного потенціалу через залучення інвестицій, насичення ринку продукцією та нарощування доходної частини бюджетів усіх рівнів для забезпечення високих стандартів життя населення [67].

У галузевій структурі міжмуніципального співробітництва в Україні домінує соціально-гуманітарний сектор, зокрема проєкти у сферах освіти, охорони здоров'я та соціального захисту населення (рис. 3.1).

Рис. 3.1 Структура послуг ММС [68]

Міжмуніципальна співпраця розглядається як стратегічний пріоритет забезпечення сталого розвитку ТГ. У межах дослідження за допомогою регресійного моделювання крос-секційних даних перевірено гіпотезу про позитивний вплив інтенсивності ММС на індикатори місцевого розвитку. Вибірку сформовано на основі показників 24 областей України станом на 2019 рік (табл. 3.1). Вибір цього періоду зумовлений його відповідністю фазі добровільного об'єднання громад, що дозволяє найбільш коректно оцінити ММС як форму свідомої та добровільної кооперації заради досягнення спільних цілей.

Відповідно до методології Комісії ООН зі сталого розвитку (2001 р.), систему моніторингу структуровано за трьома засадничими детермінантами:

- економічна: охоплює показники виробничої структури, споживання, енергоефективності, управління відходами, інфраструктурного розвитку та інвестиційної активності;
- екологічна: зосереджена на стані водних і лісових ресурсів, землекористуванні, біорізноманітті, атмосферному повітрі, використанні добрив та сталому сільському господарстві;

- соціальна: включає параметри якості життя, доступності освіти й медицини, безпеки, рівня зайнятості, соціальної рівності та збереження культурної спадщини [67].

Попри відповідність цих пріоритетів «Порядку денному на XXI століття», вони не вичерпують усієї багатогранності процесу, а слугують універсальним орієнтиром для адаптації моніторингу сталого розвитку до локальних умов

У ролі залежних змінних регресійної моделі використано індикатори сталого розвитку регіонів України за 2019 рік, джерелом яких слугувала база даних моніторингу Мінрегіону [40]. Відповідно до методології ООН, показники систематизовано за трьома детермінантами: економічною, екологічною та соціальною.

Соціальний блок додатково посилено Індексом регіонального людського розвитку (IRHD) — інтегральним показником, адаптованим вітчизняними вченими до методики ПРООН [69]. IRHD базується на 6 субіндексах (33 показники), що комплексно відображають демографічну ситуацію, добробут, освіту та умови життєдіяльності населення. Використання цього індексу дозволяє забезпечити високу об'єктивність порівняльного аналізу соціально-економічного стану областей

Систематизацію обраних ендогенних змінних (регресантів) представлено у додатку Д, а їх описову статистику візуалізовано в додатку Е.

Ключовою екзогенною змінною моделі обрано кількість територіальних громад, що застосовують інструменти ММС. Перелік контрольних показників (регресорів) сформовано на основі офіційного моніторингу розвитку сільських територій та ОТГ за 2019 рік, що відповідає методичним рекомендаціям Мінрегіону щодо оцінювання соціально-економічного стану громад [34].

Екзогенні показники економетричної моделі наведено у додатку Є, описові статистичні характеристики змінних наведені додатку Ж.

Математична формалізація впливу кооперації на детермінанти сталого місцевого розвитку здійснюється шляхом перевірки 13 гіпотез за допомогою кореляційно-регресійного аналізу в середовищі STATA 14. Для дослідження

обрано крос-секційні дані Мінрегіону за 2019 рік, що відображають соціально-економічний стан територіальних громад у фіксований момент часу. Вибір просторових даних замість панельних зумовлений потребою у репрезентативності вибірки та динамічними змінами в структурі ОТГ під час добровільного етапу децентралізації. Крім того, відсутність уніфікованих підходів до статистичного обліку в громадах на етапі їх становлення унеможливорює формування повноцінних панельних рядів.

На наступному етапі дослідження здійснено моделювання впливу сукупності показників на сталий розвиток територіальних громад. Попри обмеженість статистичної бази, обрані індикатори репрезентативно відображають окремі аспекти досліджуваного явища. Розрахунки проведено із застосуванням узагальненого методу найменших квадратів (УМНК). Результати оцінки параметрів побудованої багатофакторної моделі наведено в табл. 3.2

Таблиця 3.2.

Результати впливу ММС на економічну детермінанту сталого місцевого розвитку

Гіпотеза	Показники для перевірки гіпотези	Coef.	R ²	P	t	Результат перевірки гіпотези
1. Сприяє економічному зростанню	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на ВРП	280.5667	0.8736	0.003	4.12	Підтверджена**
2 Сприяє зростанню сільськогосподарського виробництва	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва	0.0180	0.6790	0.56	0.61	Не підтверджена
	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на Обсяг виробництва продукції сільського господарства на 100 гектарів сільськогосподарських угідь	1.5329	0.8486	0.046	2.24	Підтверджена*
3. Сприяє покращенню інвестиційного клімату	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на Обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення, гривень	-62.3126	0.8860	0.108	-1.84	Не підтверджена
	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу населення, дол. США	-1.7467	0.8923	0.134	-1.65	Не підтверджена
4. Сприяє покращенню зовнішньоекономічних торгівельних відносин	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на Обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення, дол. США	2.2044	0.8562	0.076	1.94	Підтверджена+

Примітка: Coef. – оцінки коефіцієнтів b , отриманих за МНК; R² – коефіцієнт детермінації; P – рівень значущості t критерію; t – t статистика.

Ймовірність похибки: + p<0.10, * p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001

Емпіричний аналіз підтвердив позитивний вплив міжмуніципального співробітництва (ММС) на економічний розвиток: укладання одного додаткового договору забезпечує зростання ВРП на душу населення на 280,57 грн (p < 0,01),

збільшення агровиробництва на 1,53 тис. грн ($p < 0,05\$$) та ріст експорту на 2,2 дол. США (довірча ймовірність 92,4%). Проте гіпотеза щодо покращення інвестиційного клімату не підтвердилася через переважно соціальну спрямованість угод (освіта, медицина), що мають низьку пріоритетність для приватного капіталу, але вказує на прихований потенціал ММС як інструменту підвищення інвестиційної привабливості територій. Одержані висновки узгоджуються з міжнародним досвідом щодо позитивного впливу кооперації на загальну економічну ефективність [66].

Статистичні показники впливу міжмуніципального співробітництва на екологічну складову сталого розвитку територій систематизовано в табл. 3.3.

Таблиця 3.3.

Параметри впливу міжмуніципального співробітництва на екологічний вектор сталого розвитку громад [66]

Гіпотеза	Показники для перевірки гіпотези	Coef.	R^2	P	t	Результат перевірки гіпотези
1. Сприяє роздільному збиранню твердих та побутових відходів	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на Частку населених пунктів, у яких впроваджено роздільне збирання твердих побутових відходів	-0.018	0.7198	0.419	-0,84	Не підтверджена
2. Сприяє раціональному природокористуванню та якості довкілля: контролю за рівнем забруднення повітря	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на Темпи зростання (зменшення) викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення у розрахунку на одиницю населення	-0.1912 97	0.6515	0.063	-2.03	Підтверджена+
	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на Темпи зростання (зменшення) викидів забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення у розрахунку на одиницю населення	0.0320	0.8032	0.167	1.52	Не підтверджена
3. Сприяє ефективному використанню паливноенергетичних ресурсів	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на Обсяги паливноенергетичних ресурсів, спожитих у регіоні за звітний період на душу населення регіону, тонн нафтового еквіваленту	-0.0099 63	0.8997	0.036	-2.59	Підтверджена*
4. Сприяє поширенню альтернативних або відновлювальних джерел енергії	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на Частку обсягу теплової енергії, виробленої в регіоні з альтернативних видів палива або відновлюваних джерел енергії за звітний період, відсотків до загального обсягу виробленої теплової енергії в регіоні за звітний період, %	-0.0967	0.8304	0.153	-1.65	Не підтверджена

Примітка: Coef. – оцінки коефіцієнтів b , отриманих за МНК; R^2 – коефіцієнт детермінації; P – рівень значущості t критерію; t – t статистика.

Ймовірність похибки: + $p < 0.10$, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Регресійний аналіз засвідчив, що укладання одного додаткового договору ММС сприяє екологізації розвитку через оптимізацію використання комунальної інфраструктури. Зокрема, це забезпечує:

- скорочення викидів від стаціонарних джерел на 0,19% на особу;
- зниження енергоспоживання на 0,009963 т н. е. на душу населення.

Така динаміка зумовлена переходом до спільного утримання об'єктів соціальної та інженерної інфраструктури, що дозволяє громадам ефективніше експлуатувати основні фонди та зменшувати антропогенне навантаження на довкілля.

Гіпотези щодо впливу ММС на роздільне збирання відходів, викиди від транспорту та частку альтернативної енергії не підтвердилися (показники статистично незначущі). Це свідчить про ігнорування потенціалу спільних енергетичних проєктів, які є пріоритетними в європейській практиці.

Водночас регресійний аналіз соціальної детермінанти (табл. 3.4) засвідчив високу значущість ММС для людського розвитку. Розширення співпраці безпосередньо покращує якість освітніх послуг та рівень безпеки територій. Такі результати є закономірними, оскільки саме соціальна сфера наразі домінує у структурі укладених в Україні договорів про співробітництво.

Таблиця 3.4.

Результати впливу ММС на соціальну детермінанту сталого місцевого розвитку [66]

Гіпотеза	Показники для перевірки гіпотези	Coef.	R ²	P	t	Результат перевірки гіпотези
1. Сприяє людському розвитку	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на Індекс регіонального людського розвитку	0.0007 547	0.7339	0.044	2.22	Підтверджена*
2. Сприяє підвищенню зайнятості населення	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років (за методологією Міжнародної організації праці), відсотків до економічно активного населення відповідного віку, %	0.0153	0.0602	0.332	1.03	Не підтверджена
3. Сприяє покращенню рівня освітніх послуг	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на Частку випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які отримали за результатами зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури 160 балів і вище, відсотків до загальної кількості учнів, що проходили тестування з української мови та літератури, %	0.0243	0.8302	0.027	2.55	Підтверджена*
4. Сприяє покращенню рівня послуг з охорони здоров'я	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на Планову ємність амбулаторно-поліклінічних закладів на 10 тис. осіб населення, відвідувань за зміну	0.5503	0.8834	0.003	4.82	Підтверджена**
	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на Середню очікувану тривалість життя при народженні, років	0.0364	0.8049	0.098	1.82	Підтверджена+
5. Сприяє покращенню рівня безпеки населення	Вплив кількості громад, що уклали договір ММС на Кількість кримінальних правопорушень вчинених проти життя та здоров'я особи на 10 тис. осіб населення, одиниць	- 0.1082	0.9442	0.04	-2.52	Підтверджена*

Примітка: Coef. – оцінки коефіцієнтів b , отриманих за МНК; R^2 – коефіцієнт детермінації; P – рівень значущості t критерію; t – t статистика.

Ймовірність похибки: + $p < 0.10$, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

ММС виступає ключовим драйвером соціального розвитку. Згідно з розрахунками, укладання одного додаткового договору про співпрацю забезпечує таку позитивну динаміку:

- Людський капітал: зростання Індексу регіонального людського розвитку на 0,0007547 бала ($p < 0,05$) та збільшення очікуваної тривалості життя на 0,0364 року.
- Освіта та медицина: підвищення частки випускників із високими балами ЗНО (160+) на 0,0153% ($p < 0,03$) та зростання планової ємності амбулаторій на 0,55 відвідування на 10 тис. населення ($p < 0,01$).
- Безпека: зниження рівня кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я на 0,1082 у розрахунку на 10 тис. осіб.

Відсутність впливу ММС на рівень зайнятості є очікуваною, оскільки поточна співпраця громад майже не охоплює створення спільних виробничих підприємств. Це підкреслює потенціал переходу від соціального до економічного партнерства для стимулювання ринку праці.

Загалом результати підтверджують ефективність ММС як інструменту сталого розвитку, хоча повний кумулятивний ефект проявиться у більш тривалій перспективі. З огляду на позитивну динаміку, практики міжмуніципальної кооперації мають стати обов'язковим елементом стратегій розвитку ТГ.

ВИСНОВКИ

Застосування декомпозитного аналізу та бібліометричних методів дозволило встановити структурні зв'язки між концептом кооперації та складовими сталого розвитку. На першому етапі визначено чотири суб'єктні рівні кооперації: на рівні підприємств, а також транскордонну, міжрегіональну та міжнародну.

На другому етапі проведено кластеризацію наукових досліджень, що виявила сім ключових напрямів, де питання кооперації найчастіше перетинаються з: розвитком місцевих громад та транскордонною співпрацею; участю населення в економічному плануванні та моніторингу природокористування; соціальною відповідальністю, екологічною освітою та регіональним партнерством; енергоефективністю та децентралізацією; розвитком кооперативного й приватного секторів; розбудовою громадянського суспільства та вдосконаленням систем прийняття рішень.

Запропонована науково-методична модель представляє кооперацію як дворівневу систему, що охоплює міжмуніципальний та внутрішньомуніципальний рівні. Такий підхід враховує вплив кооперативів на економічне зростання, а також особливості взаємодії сільських і міських громад у процесі їх добровільного об'єднання.

Доведено, що розвиток сільськогосподарської кооперації є ключовим інструментом забезпечення сталого розвитку сільських територій. Результати опитування та статистичного аналізу виявили, що найбільш значущим соціально-демографічним фактором впливу на готовність до кооперації є вік респондентів (із вагою впливу 4,1%), що підкреслює важливість професійного та життєвого досвіду для усвідомлення переваг колективної діяльності. Водночас такі чинники, як стать, освіта та розмір господарства, виявилися статистично незначущими.

Установлено, що понад 40% аграріїв очікують від кооперації насамперед економічних вигод: отримання кращих цін та вихід на нові ринки збуту. Виявлені закономірності обґрунтовують необхідність посилення роз'яснювальної роботи серед сільського населення. У поєднанні з адресною державною підтримкою це створить синергетичний ефект для стимулювання малого й середнього агробізнесу та підвищення рівня добробуту територіальних громад.

Доведено, що аграрна кооперація виступає дієвим механізмом стимулювання сільського розвитку, поєднуючи економічне зростання з нарощенням соціального капіталу. Економетричний аналіз підтвердив позитивну кореляцію між діяльністю кооперативів та покращенням показників соціально-економічної сфери (зростання чисельності населення, рівня зайнятості, бюджетних доходів та капітальних видатків на душу населення). Крім того, встановлено внесок кооперації у стале землекористування: зафіксовано збільшення обсягів використання органічних добрив та побічної продукції рослинництва на фоні зниження хімічного навантаження на ґрунти. Це обґрунтовує необхідність комплексної підтримки агрокооперації на всіх рівнях управління як стратегічного пріоритету розвитку громад

Узагальнюючи результати дослідження, підтверджено стратегічну роль міжмуніципального співробітництва як інституційного драйвера сталого розвитку територій. Доведено, що консолідація ресурсів громад через механізм договірної партнерства дозволяє нівелювати інфраструктурні розриви та забезпечити стійке зростання економічних, екологічних і соціальних індикаторів навіть в умовах обмеженого ресурсного забезпечення. Розроблена регресійна модель підтверджує, що інтенсифікація міжмуніципальних зв'язків є не просто інструментом адміністрування, а фундаментальною детермінантою підвищення якості життя населення та конкурентоспроможності регіону в довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Brundtland G.H. Our common future: Report of the World Commission on environment and development. UN Documents. 1987. P. 1-300. URL : <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987ourcommon-future.pdf>.
2. Національна доповідь: Цілі Сталого Розвитку: Україна. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
3. Wuebben D., Romero-Luis J., Gertrudix M.. Citizen science and citizen energy communities: a systematic review and potential alliances for SGs. *Sustainability*. 2020. Vol. 12(23). doi.org/10.3390/su122310096.
4. UN Conference on Environment and Development (UNCED). Agenda 21. 1992. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>.
5. United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT) & World Association of Cities and Local Authorities Coordination (WACLAC). Partnership for Local Capacity Development. 2003. URL: <http://www.unhabitat.org/pmss/getElectronicVersion.asp?nr=1187&alt=1>.
6. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11>.
7. Ratner C. Cooperation, Community, and Co-Ops in a Global Era. *Springer*. NY. 2013. P. 230.
8. Чижевська М.Б. Община як інституційне середовище становлення кооперації. 2009. Київ: ІЕПНАНУ.
9. Пантелеймоненко А.О. До питання про визначення сутності понять «кооперація» та «кооператив» у працях представників світової кооперативної думки. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2005. Вип. 37–38. С. 297–305.

10. Стрельник С.О. Територіальне співробітництво у межах кооперації регіонів ЄС. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 9–1. Частина 3. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_09-1/116.pdf.
11. Економічна енциклопедія: у трьох томах / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр —Академія, 2001. Т.2. 848 с.
12. Горкіна Л. Кооперація у контексті ліберально-демократичної концепції модернізації суспільства. *Економіка України*. 2011. № 4. С. 4–15.
13. Манжула Є.В. Кооперація як фактор економічного та соціального розвитку. *Економіка*. 2015. Вип. 28. С. 37–42.
14. Онацький Є. Українська мала енциклопедія: 16 кн. у 8 т.: Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині, 1960. Т. 3, кн. VI: Літери Ком — Ле. 715-716 с.
15. 15 Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации / Предисл., коммент. Л. А. Булочникова и др. М. : Экономика, 1989. 496 с.
16. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>.
17. VOSviewer Vizualizing scientific landscapes. URL: <https://www.vosviewer.com/download>.
18. Lintz G. A conceptual framework for analysing inter-municipal cooperation on the environment. *Regional Studies*. 2016. Vol.50 (6). P. 956–970.
19. Hillebr B., Biemans W.G. The relationship between internal and external cooperation. *Journal of Business Research*. 2003. Vol. 56. P. 735–743.
20. Cohen J. H. Cooperation and Community: Economy and Society in Oaxaca. Austin: University of Texas Press. 1999. P. 209.
21. Cruijssen F., Dullaert W. and Fleuren H. Horizontal Cooperation in Transport and Logistics: A Literature Review. *Transportation Journal*. 2007. Vol. 46., No. 3. P. 22–39.
22. Lameck W.U. Strengthening intra municipal decentralisation through physical accessibility of services and openness in service delivery: The case of

Morogoro municipal council. *Journal of Public Administration and Policy Research*. 2011. Vol. 3(5). P. 141-155.

23. Ostaaijen J., Gianoli A., Coulson A. The added value of intramunicipal decentralisation: Comparing Bologna, Rotterdam, and Birmingham. In: *Renewal in European Local Democracies*. Wiesbaden: Springer, 2012. P. 145– 163.

24. Adams J. Assessment of Intra-Municipal Relations and the Role of Neighborhood Self-Government. *Organization for Security and Co-operation in Europe*. 2004. P. 79

25. Devers-Kanoglu U. North-South City-toCity Cooperation in the field of Sustainable Development and Local Agenda 21: Transformative Citizenship Learning through International Partnerships. *Learning Democracy by Doing*. 2008. P. 757–766.

26. Буркинський Б.В., Лайко О.І, Талпа В.П. Податкові інструменти забезпечення економічного розвитку і співробітництва територіальних громад. *Економічні інновації*. 2020. Вип. 2 (75). Том 22. С. 7–16.

27. Сірик З.О. Ефективність використання механізмів співробітництва територіальних громад в умовах децентралізації влади. *Регіональна економіка*. 2020. № 2. С. 17–32.

28. Толканов В.В. Співробітництво територіальних громад (міжмуніципальне співробітництво – ММС) як інноваційний інструмент для забезпечення місцевого економічного розвитку та муніципальної консолідації. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 1(9). ч. 2. С. 76–80

29. Лозинська Т.М., Аранчій Г.А. Напрями удосконалення співробітництва територіальних громад в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. №1. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/8.pdf.

30. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 21.07.2020 р. № 819-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20>.

31. Возняк Г. В. Бюджетна децентралізація: Європейський досвід та перспективи для України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 3(119). С. 56-62.

32. Данилишин Б. М., Пилипів В. В. Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України. *Регіональна економіка*. 2016. № 1. С. 5-11.
33. Костенок І. Західні моделі місцевого самоврядування: перспективи та обмеження культурних трансферів. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 1. С. 296-306.
34. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово комунального господарства України № 75 від 30.03.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075858-16#Text>.
35. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11>.
36. Мигович Т. М. Місцеве самоврядування в забезпеченні сталого розвитку країни. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2019. Т. 2. № 15. С. 160-166.
37. Європейська хартія місцевого самоврядування : Хартія Ради Європи від 15.10.85. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
38. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
39. Методика формування спроможних територіальних громад: Постанова КМУ № 214 від 8 квітня 2015 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF/paran10#n10>.
40. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. U-LEAD з Європою. 2018. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/288/Monitoryng_10_07.pdf.
<https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>.
41. Веб портал Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/>.

42. Заславська О. І., Огородник В. О. Фінансова децентралізація в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2017. С. 261-266 URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/18172>.

43. Kay A. A. Social capital, the social economy and community development. Oxford University Press and Community Development Journal. *Oxford University Press and Community Development Journal*. 2005. URL: https://www.researchgate.net/profile/Alan_Kay/publication/31109758_Social_Capital_the_social_economy_and_community_development/links/56c2e23f08ae44da3800a805/Social-Capital-the-social-economy-and-community-development.pdf.

44. Danko Y.I., Medvid V.Y., Koblianska I.I., Kornietsky O.V., Reznik N. P.. Territorial government reform in Ukraine: Problem aspects of strategic management. *International Journal of Scientific & Technology Research*. 2020. Vol. 9, Issue. 01. P. 1376-1382. DOI: 10.21272/1817-9215.2019.1-6.

45. Oates W. E. Fiscal Federalism. Harcourt Brace, Jovanovich: New York, 1972. P. 256.

46. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

47. Ковальчук І.Є. Проблеми реалізації реформи децентралізації влади на Закарпатті та шляхи їх вирішення. *Маркетинг та менеджмент у фокусі викликів нової економіки: матеріали науково-практичної конференції* (26-28 квітня). 2018. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=2xleDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false> 80-84.

48. Павлюк А. П. Формування об'єднаних територіальних громад: стан, проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Відділ регіональної політики* URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/terutor_gromad-86ead.pdf.

49. Готра В. В., Ковач А. Я. Вплив процесу децентралізації на розвиток сільських територій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2021.С. 30-37.

50. World Development Indicators. Sustainable Development Goals. URL: <https://datatopics.worldbank.org/sdgs/>.
51. Franco I. B., Tracey J. Community capacity-building for sustainable development: Effectively striving towards achieving local community sustainability targets. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. 2019. Vol. 20 (4). P. 691-725.
52. Petrushenko IO. M. Participatory model of management and financing in international technical assistance programs as a factor in the development of social capital of territorial communities. *Economic Bulletin*. 2015. Vol.2. P. 31–37.
53. Markelova H., Meizen-Dick R., Hellin J., Dohrn S. Collective action for smallholder access. *Food Policy*. 2009. Vol. 34. P. 1–7.
54. Ma W., Abdulai A. The economic impacts of agricultural cooperatives on smallholder farmers in rural China. *Agribusiness*. 2017. 33(4). P. 537-551 URL: https://www.researchgate.net/publication/319862895_The_economic_impacts_of_agricultural_cooperatives_on_smallholder_farmers_in_rural_China.
55. Hall J., Matos S. Incorporating impoverished communities in sustainable supply chains, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*. 2010. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/09600031011020368/full/html>.
56. Hejkrlik, J. Chaloupkova P., Sokolska, T. The role of transformational leadership and leaders' skills for new agricultural cooperatives in post-soviet countries. *Annals of Public and Cooperative Economics*. 2021. doi.org/10.1111/apce.12353.
57. Shpykuliak O., Sakovska O. Agricultural cooperation as an innovation for rural development. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. № 6(3). P. 183– 189. URL:<https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-3-183-189>
58. Lorenz E. Trust, contract and economic cooperation. *Cambridge journal of economics*. 1999. 23(3). P. 301-315.

59. Zinovchuk V. Supporting agrobusiness in Ukraine: Cooperatives and beyond. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2007. Vol. 9. P. 73-81.
60. Жураковська Л.А. Сільськогосподарська кооперація як чинник стимулювання структурних зрушень у сільськогосподарському виробництві в Україні. *Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень*. 2021. С. 1–6. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/silskohospodarska-kooperatsiya-yakchynnyk-stymulyuvannya-strukturnykh>.
61. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Офіційний сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/ua>
62. Рудік Н. М. Історичний аспект розвитку сільськогосподарської кооперації. *Агросвіт*. 2021. № 9–10. С. 38–45.
63. Boone H. N., Boone D. A. Analyzing likert data. *Journal of extension*. 2012. Vol. 50(2). P. 1–5.
64. Duflo E., Glennerster R., Kremer M. Using randomization in development economics research: toolkit, National Bureau of Economic Research. *Technical Working Paper 333* : Cambridge, MA 02138, 2006. P.1-89.
65. Kustepeli Y., Gulcan Y., Yercan M., Yıldırım, B. The role of agricultural development cooperatives in establishing social capital. *The Annals of Regional Science*. 2020. P. 1-24. DOI: 10.1007/s00168-019-00965-4.
66. Bel G., Seb M. Does inter-municipal cooperation really reduce delivery costs? An empirical evaluation of the role of scale economies, transaction costs, and governance arrangements. *Urban Affairs Review* 2021. 57(1). P. 153-188.
67. Arabadzhyiev D. Yu., Buryk Z., Barshatska H. Yu., Huba M. I., Shashyna M. V. Establishing Interterritorial Cooperation of Amalgamated Territorial Communities as a Tool to Increase their Capacity. *International Journal of Management*. 2020. № 11 (5). P. 1036–1044.

68. Реєстр договорів по співробітництву територіальних громад. Міністерство розвитку громад та територій України. URL: <https://www.minregion.gov.ua/>.

69. Регіональний людський розвиток: Статистичний збірник. Державна служба статистики України. 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_rlr2017_pdf.pdf.